

Índex

1. Introducció.....	2
2. Contextualització històrica.....	5
2.1 Desenvolupament de la Guerra Civil.....	5
2.2 Creació de les Brigades Internacionals.....	7
3. Els primers escrits.....	14
3.1 Escrits publicats durant el temps de la guerra (1936-1939).....	14
3.1.1 Publicacions fetes per les Brigades Internacionals.....	14
3.1.2 Publicacions biogràfiques (1936-1938).....	16
3.1.3 Publicacions periodístiques (1936-1939): els corresponents.....	19
4. Escrits publicats durant la dictadura (1940-1975).....	21
4.1 Escrits publicats durant la Segona Guerra Mundial (1940-1945).....	21
4.2 Escrits publicats entre el 1945 i el 1975.....	22
4.2.1 Escrits publicats a Espanya entre el 1939 i el 1975.....	22
4.2.2 Escrits publicats entre el 1945 i el 1975 fora d'Espanya.....	24
4.2.2.1 Bloc de l'est, països comunistes.....	24
4.2.2.2 Europa, part occidental.....	27
4.2.2.3 Amèrica del Nord.....	31
4.2.2.4 Amèrica Llatina.....	32
5. Escrits publicats després de la fi del règim franquista, fins el 1996.....	34
5.1 Escrits publicats a Espanya entre el 1975 i el 1996.....	35
5.2 Escrits publicats entre el 1945 i el 1996 fora d'Espanya.....	37
5.2.1 Europa, part occidental.....	37
5.2.2 Bloc de l'Est, països comunistes.....	39
5.2.3 Amèrica del Nord.....	41
5.2.4 Oceania.....	42
6. Escrits més moderns des del 1996 fins a l'actualitat.....	43
6.1 Escrits publicats a Espanya des del 1996 fins l'actualitat.....	43
6.2 Escrits publicats fora d'Espanya des del 1996 fins l'actualitat.....	47
6.2.1 Europa.....	48
6.2.2 Amèrica del Nord.....	49
6.2.3 Oceania.....	50
7. Pàgines web dedicades a les Brigades Internacionals.....	52
8. Conclusions.....	53
9. Bibliografia.....	57
9.1 Llibres.....	57
9.2 Articles.....	58
9.3 Pàgines web.....	59

1. Introducció

*“¿Qué no sabes quién eran?
Que sí, pero que no...
Que tu falmante juventud no atiende
A “cuentos”
Ni escucha “batallitas”
No fueron batallitas. Fueron ¡gestas!
Qué sabes tu, que sabes, de
Aquella juventud que llegó a España
Un siete de noviembre:
El pecho firme, la cabeza enhiesta
¡España está en peligro, hay que salvarla!
Y se abrazaron a nuestra bandera,
Y lucharon codo a codo con los nuestros
Como rosas al viento de la guerra
Cayendo en nuestras tierras maleheridas
Como fértil semillas de dura ementera.”¹*

Aquest fragment pertany a un poema de Flor Cernuda, militant del Partit Comunista Espanyol que va participar a la Guerra Civil dins del Comitè Executiu Nacional del Socorro Rojo, aficionada a la poesia, té poemes dedicats a Lorca, la Passonaria i als voluntaris estrangers, aquest poema és dedicat a ells, a les Brigades Internacionals (BBII) i explica qui van ser aquells voluntaris que des de molts punts diversos del món van deixar la seva vida i van dirigir-se a un país que per a molts d’ells els era desconegut, no parlaven la llengua i desconeixen els costums, només sabien que anaven a defensar el govern de la República espanyola que havia estat elegit democràticament i que havia patit un aixecament militar en mans de la gran part de l’exèrcit.

Quan se’ns va plantejar la realització del Treball Final de Grau no tenia clar el tema concret al qual volia dedicar-lo. Havia decidit que la qüestió a abordar havia de tenir relació amb la Guerra Civil Espanyola, però quin aspecte concret dels molts que ofereix aquesta circumstància històrica resultaria més pertinent per a fer un Treball Final de Grau?

L’interès que ha generat la Guerra Civil al llarg dels anys ha estat molt ampli, el recull de tot el què va succeir durant els anys del conflicte bèl·lic ha estat molt documentat i per tant trobar un tema concret era relativament fàcil per poder desenvolupar un treball. Després de molt pensar i reflexionar, una idea em va venir al cap. El setembre passat, al 2016, vaig tenir la sort de poder visitar la ciutat de Copenhagen a Dinamarca

¹ Fragment del poema de Flor Cernuda en homenatge a les Brigades Internacionals. Aquest poema va ser escrit a finals dels anys 70 i recentment ha estat trobat entre les pertinences d’un veterà holandès del Batalló 12 de febrer i un veterà americà del Batalló Lincoln.

<https://blocpavellorepublica.ub.edu/2017/01/16/la-historia-dun-poema-de-flor-cernuda-com-a-homenatge-als-brigadistes-internacionals/>

i recordo que tot passejant en direcció a la famosa Sireneta coneguda per el llibre del danés Hans Christian Andersen varem passar per davant d'un monument dedicat als danesos² que van lluitar i van morir a les BBII i em va sorprendre que hi hagués aquesta dedicació als brigadistes a la capital de Dinamarca.

3

Aquest fet em va anar perseguint ja que m'havia semblat singular i quan s'havia de presentar la definició del Treball Final de Grau finalment vaig decidir-me a dedicar-lo a les BBII, perquè tot i que per la gent interessada en la història són coneguts, m'he trobat que gran part de la població o no coneix la existència de les BBII o només en té una petita idea del què van significar. Mentre que la presència de combatents danesos en el primer episodi bèl·lic que a oposà demòcrates i revolucionaris a feixismes era recordada i evocada lluny del nostre país, aquí el record o l'evocació és minsa i quan hi és, fugissera. Per això vaig triar com a temàtica del Treball Final de Grau les Brigades Internacionals, per descobrir com han estat tractades en la historiografia, tant pròpia de l'Estat espanyol com des de fora, ja que els brigadistes eren vinguts de punts molt diversos de la geografia mundial.

Aquest Treball de Final de Grau pretén ser un estat de la qüestió sobre les BBII. Les BBII van ser unes unitats formades per voluntaris de més de nacionalitats diferents i vinguts de més de 50 països d'arreu del món per lluitar i defensar el govern de la República espanyola després de l'aixecament del 17 i 18 de juliol del 1936.

² El monument es troba en un parc situat al carrer Esplanaden davant del número 40.

³ Fotografia del monument dedicat a les BBII que es troba a Copenhagen. Setembre del 2016.

L'estat de la qüestió vol ser un estudi, el més exhaustiu que m'ha estat possible, sobre com ha estat tractat i treballat en la historiografia de l'Estat espanyol i també la historiografia de fora, ja que els protagonistes de les BBII procedien de països molt diversos i és essencial trobar i descobrir el tractament que s'ha tingut en els països d'origen dels brigadistes internacionals la participació d'aquests a la Guerra Civil espanyola.

Així doncs, l'objectiu principal d'aquest treball serà de caràcter bibliogràfic, de manera que per fer-lo es tindrà en compte la bibliografia des de l'inici de la creació de les Brigades Internacionals al 1936. Començaré amb les publicacions que van tenir lloc durant el mateix conflicte bèl·lic fins al 1938, any en què van retirar-se totes les unitats de brigadistes de la Guerra Civil espanyola i continuaré amb la bibliografia publicada des de la fi de la Guerra Civil, l'any 1939 fins a l'actualitat. S'ha de tenir en compte que durant els anys de la dictadura de Francisco Franco, entre el 1939 i el 1975, va suposar una pausa molt llarga, la qual va impedir que es pogués investigar o publicar sobre el bàndol republicà en territori espanyol i això incloïa també el paper que van jugar les Brigades Internacionals. Per raó del silenci historiogràfic que el territori espanyol va patir durant tants anys, serà interessant observar quin va ser el tractament bibliogràfic a la resta del món i en especial interès en els països d'origen dels brigadistes internacionals, que un cop finalitzat el seu període a les BBII van seguir camins molt diversos, de lluita continua contra el feixisme durant la Segona Guerra Mundial o a la Xina contra el Japó, o van retornar als seus països o van ser tancat en camps de refugiats al sud de França.

En aquest treball no es pretén recórrer, doncs, a fonts d'arxius ni orals. El que intentaré serà analitzar la bibliografia publicada sobre les BBII per tal d'observar com s'ha estudiat, què s'ha estudiat, a on s'ha estudiat i amb quines llengües ha estat publicat, degut a la procedència heterogènia dels brigadistes molta de la bibliografia és en llengües que no són el castellà.

En la primera part del treball hi haurà una contextualització història de les BBII, del perquè es van crear, com era la seva organització dins l'Exèrcit Popular de la República, quina va ser la seva trajectòria en el conflicte bèl·lic, a quines batalles van participar i perquè van marxar abans de la fi de la Guerra Civil espanyola.

La part central del treball es dividirà en diversos apartats per tal de separar la bibliografia més general amb la bibliografia més concreta. La finalitat d'aquesta divisió serà subdividir la temàtica general que vindria a ser les BBII amb diversos apartats segons cada llibre, per exemple; obres generals, qüestions militars, grups humans, serveis que es donaven dins les BBII i també una part dedicada estrictament a tota aquella bibliografia escrita pels propis protagonistes, per aquells brigadistes internacionals que van publicar sobre la pròpia experiència formant part de les BBII a la Guerra Civil espanyola.

2. Contextualització històrica

2.1 Desenvolupament de la guerra civil

L'alçament militar contra el govern de la República va començar el 17 de juliol de 1936 a Melilla, Ceuta i Tetuan, aquest alçament es va estendre el dia següent, 18 de juliol de 1936, per diferents guarnicions militars de la resta d'Espanya.

L'aixecament militar no va ser fruit del moment, D'UN EPISODI CONJUNTURAL, sinó que durant molts anys es van anar acumulant tensions entre la població espanyola, que estava dividida entre dos sectors socials, polítics, culturals i ideològics quan més passava el temps més antagònics. Amb la proclamació de la Segona República el 14 d'abril del 1931 el poder polític estava en mans de l'esquerra moderada i semblava que després de la monarquia i la dictadura hi hauria una certa estabilitat política i la possibilitat de consolidar una democràcia liberal, representativa i alhora reformista. En aquell moment la dreta estava desorganitzada i temerosa del què podria comportar la Segona República. Posteriorment, a l'agost del 1932 hi va haver un cop d'estat a mans del general Sanjurjo que es volia aixecar contra la República però l'alçament militar va fracassar. L'any 1933, al novembre, el grup de partits de la dreta espanyola, la CEDA, van guanyar les eleccions legislatives i es va instaurar el govern de Lerroux. El següent any, a l'octubre del 1934 hi va haver una revolta a Astúries, coneguda amb els nom de Els fets d'octubre en què els miners asturians van fer triomfar una revolta social gràcies a l'aliança entre anarquistes, comunistes i socialistes units en l'Aliança Popular en contra del govern de Lerroux. Al mateix temps, a Catalunya, hi havia un descontentament degut a la incorporació de membres de la CEDA al govern de Madrid i el rebuig a la Llei de Contractes de Conreu i això va provocar que el president de la Generalitat Lluís Companys proclamés l'estat català, fet que no va prosperar ja que no hi va haver el suport necessari per part de la CNT i l'exèrcit va aturar la proclamació que havia fet el president Companys. A continuació, a l'octubre del 1935 Lerroux va dimitir a causa de l'escàndol de l'estraperlo.⁴ Degut a la dimissió del president del govern de la República, hi van haver noves eleccions a Espanya, al gener del 1936 es va formar el Front Popular, partit que unia a les esquerres i que va guanyar les eleccions al febrer del 1936. Amb la victòria del Front Popular, van iniciar-se les conspiracions entre el sector militar i de la dreta.

La societat espanyola dels anys 30 era una societat dividida, els sectors més a l'esquerra volien superar els defectes heretats d'anys de govern de dretes i amb la victòria del febrer del 1936 van sorgir esperances entre els sectors de la població que volien canvis, reformes socials, educatives, culturals...Es confiava des d'amplis sectors de la població que seria una oportunitat per adreçar el país, després dels fracassos monàrquics i dictatorials. Tot i així, la polarització social era molt forta entre burgesos i obrers, monàrquics i republicans, religiosos i laics, territori desenvolupat i subdesenvolupat, indústria i agricultura. Les causes estructurals que van precedir la Guerra Civil espanyol eren vàries, l'economia espanyola va tenir un desenvolupament

⁴ Afer de corrupció política que provocà la fi de la coalició radical i cedista durant la Segona República espanyola.

desigual, hi havia una forta contraposició entre les classes socials i el desenvolupament polític també era desigual segons el territori.

La Guerra Civil espanyola va ser la culminació de lluites desiguals entre les forces que volien reformar el país i les forces que van reaccionar contràriament a les reformes i que veien perillar la seva dominació històrica al país.⁵

Les causes immediates que van conduir al cop d'estat del 17 i 18 de juliol del 1936 es podrien resumir en tres, la dinàmica que tenia la República no agradava als sectors més conservadors de la població i per tant, hi havia una insatisfacció entre l'exèrcit, els terratinents i latifundistes rics i també en els sectors més tradicionals. L'experiència viscuda durant els fets d'octubre del 1934 feia pensar als sectors conservadors que amb el govern del Front Popular, Espanya es convertiria en un país revolucionari. Per últim, el detonant que va desencadenar l'alçament militar del juliol del 1936, va ser l'assassinat de Calvo Sotelo, dirigent del partit monàrquic, a mans d'un guàrdia d'assalt el dia 13 de juliol del 1936. L'assassinat de Calvo Sotelo va proporcionar una justificació patent als arguments de què Espanya necessitava una intervenció militar per salvar-se de l'anarquia⁶ que s'havia imposat amb la victòria del Front Popular a les eleccions del febrer del 1936.

Degut a l'assassinat de Calvo Sotelo, tots els preparatius que des de finals del 1935 s'estaven planejant, es van precipitar i el 17 de juliol del 1936 als territoris de Melilla, Ceuta i Tetuan va començar l'alçament militar, que es va estendre per altres punts del territori peninsular al dia següent. Un cop l'exèrcit es revolta al territori africà, el pla inicial era que l'alçament militar continués per tot el territori, però l'èxit o el fracàs va dependre de les zones. El cop d'estat va triomfar als territoris on el Front Popular havia tingut menys presència i en canvi, va fracassar allà on el Front Popular havia rebut més suport durant les eleccions.

El fracàs de l'alçament militar en certes zones i la incapacitat del Govern de la República per aturar els territoris revoltats, va fer que hi hagués un aixecament popular, una resistència obrera contra el cop d'estat i per tant, va comportar que s'iniciés una llarga i crua Guerra Civil. Espanya va quedar dividida en dos, una part del territori lleial al govern de la República i l'altre part del territori on l'alçament militar va triomfar. El fet que la majoria de l'exèrcit donés suport a la sublevació militar, va suposar que la defensa en els territoris on es donava suport a la República quedés limitada a les milícies populars, comitès antifeixistes i a l'Exèrcit Popular que es va constituir. Inicialment el govern de la República va buscar ajut exterior perquè necessitaven suport per aturar l'avanç de l'alçament militar en el territori, però el què es van trobar va ser que Anglaterra i França es van negar a donar ajuda al govern de la República i van promoure un Pacte de No Intervenció⁷ per evitar una altre guerra

⁵ PRESTON, P. (2011). *La Guerra Civil española: reacción, revolución y venganza*. DEBOLS! LLO.

⁶ PRESTON, P. (2011). *La Guerra Civil española: reacción, revolución y venganza*. DEBOLS! LLO.

⁷ El govern britànic que volia evitar l'extensió de la guerra, i davant la divisió de l'opinió pública, el president francès Léon Blum proposà, el 25 de juliol de 1936, la no intervenció de les potències i demanà l'adhesió al Comitè de No Intervenció a la Gran Bretanya, els EUA, Itàlia, Alemanya, l'URSS, Bèlgica, Holanda, Txecoslovàquia i Polònia.

mundial com a conseqüència d'una suposada intervenció estrangera en un conflicte civil espanyol. Encara que s'hagués firmat un pacte el qual prohibia l'intervenció en els assumptes d'Espanya, Itàlia i Alemanya van ajudar de seguida als militars revoltats. Això va suposar que des de la Unió Soviètica s'acostés a l'Espanya republicana, sent l'únic país capaç d'ajudar militarment i logísticament l'avanç rebel en el territori.⁸

De manera paral·lela a les actuacions o no actuacions dels governs i dels poders polítics, arreu d'Europa i del món va sorgir un moviment de voluntaris i simpatitzants de la causa republicana. Els primers voluntaris estrangers van ser tots els que ja es trobaven a Espanya per raons diverses, refugiats polítics que havien fugit dels seus països on l'ascens del feixisme estava en auge, per exemple a Barcelona hi havia una important colònia d'exiliats polítics alemanys, austríacs i italians. En el moment de l'alçament militar també es trobaven a Barcelona esportistes que havien de participar a l'Olimpíada Popular⁹, uns jocs organitzats com a protesta dels Jocs Olímpics que s'havien de celebrar a l'Alemanya nazi.¹⁰ Molts d'aquests estrangers van participar activament en les barricades que es van formar a la capital catalana i després van entrar a formar part d'unitats de l'Exèrcit Popular des del moment que hi va haver l'alçament militar. Es calcula que uns 200 esportistes es van integrar com a voluntaris a les columnes que des de Catalunya es van dirigir cap al front d'Aragó.¹¹ A tots els voluntaris inicials, exiliats polítics i atletes que havien de participar a l'Olimpíada Popular, també s'hi han d'afegir molts estrangers que durant les primeres setmanes del conflicte van arribar a Espanya pels seus propis mitjans i es van incorporar a l'Exèrcit Popular. Degut a la desorganització inicial durant les primeres setmanes després de l'alçament militar, moltes d'aquests estrangers es van incorporar en unitats de l'Exèrcit Popular segons l'afiliació política que tenien. Tots aquests voluntaris estrangers van acabar sent la base de les Brigades Internacionals.

2.2 Creació de les Brigades Internacionals

Durant l'estiu del 1936 la Komintern o també coneguda com la Internacional Comunista va començar a treballar per al reclutament del màxim de forces possibles per lluitar contra el feixisme a Espanya¹², això va suposar que des de la Unió Soviètica arribés ajuda militar i logística però que també s'iniciés la creació d'unitats de voluntaris estrangers. El 18 de setembre del 1936, el secretariat¹³ de la Komintern va aprovar el reclutament i la propaganda per a atraure voluntaris que volguessin lluitar a favor de la República espanyola. La responsabilitat d'organitzar el reclutament va decaure en els dirigents del Partit Comunista Francès amb André Marty¹⁴ al capdavant.

Els primers voluntaris estrangers, uns 1500, van arribar a Albacete, base inicial de les BBII, el dia 14 d'octubre del 1936. S'ha de tenir en compte que els voluntaris patien

⁸ CLARET, J. (2016). *Breve historia de las Brigadas Internacionales*. Catarata.

⁹ La inauguració havia de ser el 19 de juliol del 1936.

¹⁰ CLARET, J. (2016). *Breve historia de las Brigadas Internacionales*. Catarata.

¹¹ CLARET, J. (2016). *Breve historia de las Brigadas Internacionales*. Catarata.

¹² CLARET, J. (2016). *Breve historia de las Brigadas Internacionales*. Catarata.

¹³ La Komintern y España. Antonio Elorza i Marta Bizcarrondo. Núm. 1 CEDOBI.

¹⁴ Comandant suprem de les Brigades Internacionals.

grans dificultats per arribar al territori espanyol, ja que en molts dels seus països d'origen estava prohibit allistar-se a l'exèrcit espanyol i lluitar a la guerra que s'estava portant a terme a Espanya entre republicans i nacionals degut als acords del Comitè de no intervenció. Tot i les dificultats, molts van aconseguir sobreposar-se a les dificultats del trajecte i van arribar al seu destí final, incorporar-se a les BBII Internacionals. La majoria dels voluntaris estrangers que van arribar eren joves d'entre 26 i 34 anys, però també hi havia una gran quantitat d'homes de més de 50 anys i el 80% d'ells eren obrers, tot i que també hi destacaven intel·lectuals, artistes, professionals lliures i estudiants.¹⁵ Els voluntaris procedien de diverses organitzacions polítiques, però la majoria d'ells eren comunistes, tot i que també hi havia socialistes, socialdemòcrates, republicans... Però tot i les diferències polítiques el què els unia entre ells era un antifeixisme ferm i el seu desig era ajudar al govern legítim de la República espanyola i frenar els avenços que el feixisme estava conquerint per tot Europa. El nombre de voluntaris jueus era molt elevat, el col·lectiu de jueus va veure que la lluita contra el feixisme a Espanya suposava el primer pas per lluitar contra l'augment del feixisme i l'antisemitisme que s'estava expandint per Europa.¹⁶

Tots els voluntaris havien de prometre uns principis i valors abans d'incorporar-se, era la Declaració solemne:

“Soy un voluntario de las BBII porque admiro profundamente el valor y el heroísmo del pueblo español en lucha contra el fascismo internacional; porque mis enemigos de siempre son los mismos que los del pueblo español. Porque si el fascismo vence en España, mañana vencerá en mi país y mi hogar será devastado. Porque soy un trabajador, un obrero, un campesino que prefiere morir de pie a vivir de rodillas. Estoy aquí porque soy un voluntario y daré, si es preciso, hasta la última gota de mi sangre por salvar la libertad de España, la libertad del mundo.”¹⁷

Les BBII van ser considerades forces de xoc i des del principi van ser enviades a tots els fronts, tot i que la seva formació era escassa, la instrucció que rebien era mínima degut a la urgència d'entrar en combat, era freqüent un entrenament de tres setmanes a la base d'Albacete i als seus voltants i l'armament que rebien no era adequat, l'escassetat de l'exèrcit republicà dificultava les existències d'armes per a tots els voluntaris.

Les BBII es van enumerar de la XI a la XV i es van unir la 129 i la 150. Inicialment cada brigada es constituïa de tres batallons, normalment de voluntaris de la mateixa nacionalitat o que parlessin el mateix idioma, per tal de facilitar la comunicació entre ells. Més endavant, cada brigada va tenir tres companyies de fusellers i una d'metralladores. Cada brigada estava composta per diferents batallons, la divisió dels quals es feia segons la nacionalitat o la llengua que parlaven la majoria. Cada batalló

¹⁵ LOSA, R. M. S. (2006). *Las Brigadas Internacionales: imágenes para la historia: Rosa María Sepúlveda Losa*. Centro de Estudios y Documentación de las Brigadas Internacionales.

¹⁶ REIN, R. (2011). L'apropiació de la memòria dels voluntaris jueus de la Guerra Civil espanyola per l'establishment sionista. *Segle XX: revista catalana d'història*, (4), 13-34.

¹⁷ Fragment declaració solemne que feien els voluntaris un cop accedien a les BBII.

tenia designat un nom que l'identificava, aquest nom era triat pels integrants de cada batalló i generalment eren noms amb simbolisme per a cada batalló.

A la base d'Albacete s'hi van instal·lar els comandaments superiors amb tres figures principals en la organització de les BBII: Andre Marty¹⁸, comandant en cap, Luigi Longo¹⁹, comissari inspector general i Giuseppe di Vittorio²⁰, comissari polític, aquests tres formaven el comitè militar. Vital Gayman²¹ també va ser un personatge principal en l'estructuració de les BBII, era el comandant de l'Estat Major.

ESTRUCTURA DE LAS BRIGADAS INTERNACIONALES

BRIGADAS	BATALLONES	COMPOSICIÓN INICIAL	COMBATIÓ EN
XI "THAELMANN" Formada en octubre de 1936	"Edgar André"	Eslavos, balcánicos y escandinavos	Madrid, Boadilla del Monte, Majadahonda, Jarama, Guadalajara, Brunete, Belchite, Teruel, y Ebro
	"Comunne de Paris" (pasó a la XIV Brigada)	Franco-belga	
	"Drombowski" (pasó a la XII, XIII y 129)	Polacos, húngaros y checoslovacos	
	"Hans Beimler"	Alemanes	
	"Doce de febrero"	Austriacos	
XII "GARIBALDI" Formada en noviembre de 1936	"Thaelmann" (pasó a la XI)	Alemanes	Madrid, Majadahonda, Jarama, Guadalajara, Huesca, Brunete, Belchite, Teruel, Aragón y Ebro
	"Comunne de Paris"		
	"Drombowski"		
	"Garibaldi"	Italianos	
	"André Marty" (pasó a la 150, XII y XIV)	Franco-belga	
XIII "DOMBROWSKI" Formada en diciembre de 1936	"Dombrowski"	Franco-belga	Teruel, Málaga, Pozoblanco, Brunete, Belchite, Sierras Quemadas, Aragón, Ebro y defensa de Cataluña
	"Mickiewicz"	Polacos	
	"21 Nacionalidades o Chapaiew" (pasó a la 129)	Multinacional	
	"Henri Vuillemin" (pasó a la XIV)	Franceses	
	"Palafox"	Eslavos	
	"Rakosi"	Húngaros	
XIV "MARSELEISE" Formada en diciembre de 1936	"Henri Barbusse"	Franceses	Lopera, Majadahonda, Jarama, Cuesta de la Reina, Aragón y Ebro
	"Comunne de Paris"		
	"Ralph Fox"	Franceses y británicos	
	"André Marty"		
	"Franco-belga"		
	"Seis de febrero"	Franco-belga	
	Sin nombre	Multinacional	
	"Domingo Germinal"	Españoles (Juventudes anarquistas)	
	"Vaillant-Couturier"	Franco-belga	
"Pierre Brachet"	Belgas		
XV "A. LINCOLN" Formada en enero de 1937	"Radford"		Jarama, Brunete, Belchite, Teruel, Aragón y Ebro
	"Dimitrov"	Multinacional	
	"Lincoln"	Norteamericanos	
	"George Washington"	Norteamericanos	
	"Batallón Español"	Latinoamericanos	
	"MacKenzie-Papineau"	Canadienses	
	"Seis de febrero"	Franceses	
150ª BRIGADA Formada en julio de 1937		Húngaros	
129ª BRIGADA Formada en febrero de 1938	"Thomas Mazarik"	Checos	Retirada de Aragón y hacia el Levante y defensa de Cataluña
	"Djure-Djakovic"	Yugoslavos	
	"Dimitrov"	Yugoslavos y albanos	

Fuente: Lefebvre, M.; Skoutelsky, R.: *Las Brigadas Internacionales. Imágenes recuperadas*. Barcelona, Lunweg Editores, 2001; Revista *Actualidad Española*, 1973. Elaboración propia.

22

¹⁸ Perpinyà, França 1886 – Toulouse, França 1956.

¹⁹ Alessandria, Itàlia 1900 – Roma, Itàlia 1980. També conegut com a Gallo.

²⁰ Cerinyola, Itàlia 1892- Lecco, Itàlia 1957. També conegut com a Nicoletti.

²¹ França, 1897 -1985.

²² LEFEBRE, M., SKOUTELSKY, R., & LATORRE, M. (2003). *Las brigadas internacionales: imágenes recuperadas*, p, 15.

La numeració de les BBII correspon al fet que quan van ser creades, a l'octubre del 1936, ja hi havia deu Brigades Mixtes espanyoles integrades a l'Exèrcit Republicà i per tant, van començar la numeració a partir de la Brigada XI i de forma successiva i amb numeració correlativa es van anar afegint les altres Brigades. La composició de les BBII evoluciona de forma diversa al llarg de tot el temps en què van estar en funcionament.

Els brigadistes procedien de més de 50 països diferents²³, la composició de les BBII era molt heterogènia i aquest fet va suposar que els idiomes d'ús entre ells fos el castellà, el francès i l'alemany, i amb menor importància l'anglès i el rus. Es calcula que entre l'any 1936 i la retirada de les BBII a l'octubre del 1938 van haver-hi un número aproximat d'uns 35.000 voluntaris de més de 50 nacionalitats diferents.

Origen nacional	Efectivos
Francia	8.962
Polonia	3.113
Italia	3.002
Estados Unidos	2.341
Alemania	2.217
Países balcánicos	2.095
Reino Unido	1.843
Bègica	1.722
Checoslovaquia	1.066
Países Bàlticos	892
Austria	872
Países escandinavos	799
Holand	628
Hungría	528
Canadá	512
Suiza	408
Portugal	134
Otros païses	1.122
Total	32.256

24

Les BBII no van ser només unitats militars dins l'exèrcit republicà, sinó que van consistir en una organització molt més complexa. La principal base dels brigadistes es va instal·lar a la ciutat d'Albacete, perquè estava situada lluny dels principals fronts de la guerra i per tant, la seva situació geogràfica feia que estigués protegida i també va ser triada com a base de les BBII per la bona comunicació entre els diferents territoris. Encara que Albacete fos la base principal, amb l'augment de voluntaris arribant a la ciutat, es van anar sumant altres poblacions dels voltants com per exemple La Roda, Tarazona de la Mancha, Madrigueras o Villanueva de la Jara. En aquestes poblacions es van repartir diferents bases d'infanteria, artilleria, cavalleria, tancs, aviació i també centres logístics d'ajuda a les BBII.²⁵ El paper fonamental de la base d'Albacete i les

²³ Les xifres totals de BI varien segons la informació, documentació. Castells, arxius de Moscou...

²⁴ Aquestes xifres consten a l'arxiu de la Comintern a Moscou, en altres autors com Castells o Skoutelsky varien...http://www.brigadasinternacionales.org/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=55

²⁵ CLARET, J. (2016). *Breve historia de las Brigadas Internacionales*. Catarata, p. 29.

subbases que hi havia repartides a la província era instruir militarment a tots els voluntaris, agrupar-los en unitats militars segons la seva procedència o idioma i que s'incorporessin el més aviat possible al front.

Els voluntaris tenien diferents necessitats que l'organització de les BBII van cobrir amb la creació de serveis administratius, intendència, sanitat, correu, justícia militar, tallers i informació. Tots aquests serveis van suposar una millora pel bon funcionament de les Brigades Internacionals. Per exemple, les BBII disposava d'un servei sanitari propi amb tres tipus d'hospitals; hospitals de front, situats prop dels fronts de les batalles, hospitals de segona línia, allunyats de les zones de batalla, s'hi feien les primers cures i es distribuïen els ferits cap a la rereguarda i per últim, els hospitals a la rereguarda, lluny del front i servien per a què el ferits es recuperessin.²⁷ Es va generar la necessitat de què hi hagués un sistema sanitari propi per als brigadistes, per tal que tinguessin suport tots els ferits estrangers, les raons van ser diverses; l'idioma, rebre el correu, accedir a la premsa dels propis brigadistes...²⁸ Els hospitals de les BBII van servir per evitar la dispersió dels voluntaris estrangers en hospitals espanyols i per tant, estiguessin amb altres brigadistes i amb personal sanitari estranger. Es comptabilitza que l'equip sanitari de les Brigades Internacionals constava d'uns 170 metges, una trentena d'ells espanyols i unes 280 dones en el personal auxiliar²⁹, tots ells sempre amb suport de personal sanitari espanyol.

Un altre element important dins l'organització de les BBII va ser la premsa i la propaganda que es distribuïa entre tots els voluntaris, la distribució responia a les necessitats polítiques i militars, mitjançant les publicacions de butlletins pretenien orientar ideològicament els brigadistes i mantenir la seva moral durant el combat.

²⁶ Mapa de la situació de les Brigades Internacionals a la base d'Albacete i voltants.

http://www.brigadasinternacionales.org/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=55

²⁷ GALLEGO, M. R., & LOSA, R. M. S. (2006). *La sanidad y las Brigadas Internacionales* (Vol. 5). Universidad de Castilla La Mancha, p. 17.

²⁸ GALLEGO, M. R., & LOSA, R. M. S. (2006). *La sanidad y las Brigadas Internacionales* (Vol. 5). Universidad de Castilla La Mancha, p. 162.

²⁹ ANDREU, M. (2013) *Les Brigades Internacionales: del mite a la realitat*.

Les unitats militars que integraven les BBII ser considerades des de bon principi com a tropes de xoc i per tant, van ser destinades a les operacions defensives que el bàndol republicà intentava mantenir sota control. La presència dels brigadistes va suposar un efecte positiu dins les tropes republicanes, ja que els voluntaris tenien certa experiència militar degut a què molts d'ells havien participat a la Primera Guerra Mundial o havien format part dels exèrcits dels seus països d'origen i per tant, tenien disciplina i convicció.³⁰ Les principals actuacions militars en les quals van participar les BBII van ser: la defensa de Madrid, la batalla del Jarama, de Guadalajara, de Brunete, de Belchite, front d'Aragó i per últim, la batalla de l'Ebre.

La participació de les BBII a la Guerra Civil espanyola va acabar quan el president del Govern de la República, Juan Negrín buscava una sortida per evitar la derrota republicana que ja s'intuïa i per tant, va intentar que hi hagués una mediació internacional per tal de trobar un final. Negrín, davant la Societat de Nacions, el 21 de setembre del 1938 va proposar la retirada de les tropes estrangeres del conflicte espanyol per tal d'activar les negociacions per posar fi a la guerra.

“El gobierno español, en su deseo de contribuir con actos al apaciguamiento que todos deseamos, y resuelto a hacer desaparecer todo pretexto para que se pueda continuar dudando del carácter netamente nacional de la causa por al que se baten los Ejércitos de la República, acaba de decidir la retirada inmediata y completa de todos los combatientes no españoles que luchan en las filas gubernamentales.”³¹

Això va provocar que tots els efectius de brigadistes que al setembre del 1938 quedaven en territori espanyol tinguessin de retirar-se durant el mes d'octubre. El dia 28 d'octubre del 1938 a Barcelona, a l'avinguda 14 d'abril³², hi va haver una desfilada i un homenatge a les BBII. En aquest homenatge Dolores Ibarruri³³ va pronunciar un discurs molt emotiu:

“¡Madres! Cuando los años pasen y las heridas de la guerra se vayan restañando; cuando el recuerdo de estos días dolorosos y sangrientos se esfume en un presente de libertad, de paz y de bienestar...hablad a vuestros hijos; habladles de estos hombres de las Brigadas Internacionales. Contadles cómo, atravesando mares y montañas...llegaron a vuestra patria, como cruzados de la libertad, a luchar y morir por la libertad y la independencia de España, amenazados por el fascismo alemán e italiano. Lo abandonaron todo: cariños, patria, hogar, fortuna, madre, mujer, hermanos, hijos...y vinieron a nosotros a decirnos: ¡Aquí estamos!; vuestra causa, la causa de España, es nuestra misma causa, es la causa común de toda la humanidad avanzada y progresista. No os olvidaremos; y cuando el olivo de la paz florezca, entrelazado con los laureles de la victoria de la República española, ¡volved! Volved a nuestro lado, que aquí encontraréis patria los que no tenéis patria, amigos, los que tenéis que vivir

³⁰ CLARET, J. (2016). Breve historia de las Brigadas Internacionales. Catarata, p. 56.

³¹ Fragment del discurs que el president Juan Negrín va fer davant la Societat de Nacions l'any 1938.

³² Actual Avinguda Diagonal.

³³ Destacada dirigent del Partit Comunista Espanyol.

privados de amistad, y todos, todos, el cariño y el agradecimiento de todo el pueblo español, que hoy y mañana gritará con entusiasmo: ¡Vivan los héroes de las Brigadas Internacionales!"³⁴

Tot i que la retirada oficial de les BBII va produir a l'octubre del 1938, quasi la meitat dels efectius estrangers que quedaven en aquell moment va continuar lluitant fins al final de la guerra, formant part d'unitats alienes a les brigades, incorporats a l'Exèrcit regular. Molts dels brigadistes internacionals que van romandre al territori espanyol van acabar fent el mateix camí que feien els republicans cap a França i com ells, moltes brigadistes van acabar distribuïts als camps francesos.³⁵

36

³⁴ Discurs que Dolores Ibarruri va fer a la despedida de les Brigades Internacionals, el dia 28 d'octubre del 1936 a Barcelona.

³⁵ GALLEGO, M. R. (2003). Las Brigadas Internacionales: el contexto internacional, los medios de propaganda, literatura y memorias (No. 1). Univ de Castilla La Mancha, p. 46.

³⁶ Fotografia que correspon a la desfilada de comiat de les BBII a Barcelona l'octubre del 1938.

<https://musicadecomedia.files.wordpress.com/2015/10/desfile-de-despedida-de-los-brigadistas-en-barcelona.jpg>

3. Els primers escrits

3.1 Escrits publicats durant el temps de la guerra (1936-1939)

3.1.1 Publicacions fetes per les Brigades Internacionals

Els primers escrits dels quals tenim constància van ser publicats durant els anys en què el conflicte bèl·lic encara es duia a terme. Entre els anys 1936 i 1939 hi ha moltes publicacions referents a les BBII, la majoria d'ells corresponen a les publicacions que feia la pròpia organització de les Brigades Internacionals. Es van arribar a publicar més de 70 capçaleres i un total de 100.000 exemplars, també van publicar pamflets que van arribar a tenir una tirada d'un milió d'exemplars.³⁷

Les publicacions que feia l'organització de les BBII anaven dirigides a tots els voluntaris que estaven integrats a les diferents brigades, fossin al front del combat lluitant o ve a la rereguarda. La principal publicació era *"El voluntario de la libertad"* una revista inter brigadista que s'editava en set idiomes diferents, francès, anglès, italià, alemany, polonès, txec i serbocroat, d'altres publicacions menors entre els brigadistes eren *"Ayuda Médica Internacional"* un setmanari dirigit al personal sanitari i el *"Bulletin des Comissaires Politiques del Brigades Internacionales"* que anava dirigit pels comissaris polítics de les Brigades Internacionals. Aquestes tres publicacions van ser les principals, però hi van haver més diaris publicats per les BBII o pels seus batallons. Seguidament nombraré les publicacions que es van fer dins de les BBII o per diferents batallons:

- A l'Assaut (XIV B.I)
- ¡A vencer! (XIII B.I)
- La Ciento Veintinueve (CXXIX B.I)
- Commune de Paris (Batalló Comuna de Paris)
- Dabrowszczak (Batalló Dombrowski)
- Dimitovac (Batalló Dimitrov)
- Elöre (Batalló Rakosi)
- Il Garibaldino (XII B.I)
- Journal du bataillon (Batalló Marty)
- Our fight. Notre Combat. Nuestro combate (XV B.I)
- Pasaremos (XI B.I)
- Proletario antifascista (XIII B.I)
- El Soldado de la República. Le Soldat de la Republique (XIV B.I)
- Trinufaremos (XIII B.I)
- Venceremos (XIII B.I)
- Volontaire antifasciste (Batalló Henri Vuillemin)

³⁷ CRUSELLS, M. (2001). *Las Brigadas Internacionales en la pantalla* (Vol. 23). Univ de Castilla La Mancha, p. 460.

- Le Volontaire de la liberté. Il volontario della libertà. The Volunteer for Liberty.³⁸

39

A totes aquestes publicacions també s'hi ha de sumar pamflets i diaris murals que es feien de forma puntual per repartir entre les Brigades. Totes aquestes publicacions tenien com a objectiu fer arribar a tots els voluntaris, a la població espanyola i a l'estranger els sentit de la lluita de les BBII la Guerra Civil espanyola. Els escrits que es recullen en aquestes publicacions tenien una orientació ideològica; anarquistes, comunistes, socialdemòcrates...Per mantenir la moral dels brigadistes en la seva lluita antifeixista en les publicacions s'hi editaven cartes d'altres brigadistes o de personalitats rellevants d'Espanya o dels països d'origen dels voluntaris.

³⁸ CRUSELLS, M. (2001). *Las Brigadas Internacionales en la pantalla* (Vol. 23). Univ de Castilla La Mancha, p.460.

³⁹ Exemplar de la revista The Volunteer for Liberty publicat el 15 de setembre del 1937.

http://www.todocoleccion.net/militaria-revistas/periodico-oficial-brigadas-internacionales-n-15-sept-1937-guerra-civil-volunteer-for-liberty~x81302320#sobre_el_lote

3.1.2 Publicacions biogràfiques (1936-1938)⁴⁰

En relació amb els primers escrits publicats sobre les BBII també s'ha de tenir present que durant els anys en què el combat era actiu, els brigadistes no van romandre durant la totalitat del conflicte en territori espanyol, sinó que molts voluntaris van lluitar durant temporades. Per causes diverses, molts voluntaris no tornaven al front, ja sigui perquè van ser ferits i no van poder-hi retornar i com a conseqüència alguns d'ells van regressar als seus països d'origen abans que s'acabés el conflicte o d'altres tenien permisos que els permetia estar una temporada allunyats del front.

Per aquest fet hi ha escrits publicats entre el 1936 i el 1938 que són relats personals de voluntaris que van passar alguna temporada combatent dins les BBII i en van publicar un llibre. Les publicacions fetes entre els anys que les BBII van estar en actius s'ha de tenir en compte que són escrits polititzats, tenien una visió favorable a la organització, al funcionament i a la finalitat per la qual les BBII existien i per tant, són escrits de caràcter clarament polític, ja que són testimoni personals de voluntaris que van formar part de les BBII en algun període entre el 1936 i el 1938.

Seguidament podrem observar alguns exemples dels relats personals que van ser publicats entre el 1936 i el 1938 per voluntaris que van formar part d'algun batalló de les Brigades Internacionals, en citaré només alguns ja que tant sols entre aquest petit període de temps hi va haver una gran quantitat de publicacions.

Per nombrar-ne alguns dels exemples més significatius, *Brieven uit Spanje*⁴¹ és un llibre escrit per Jef Last⁴², publicat a Amsterdam, Holanda, l'any 1938, la publicació consisteix en una recopilació de cartes que el propi Jef Last va enviar a la seva dona durant la seva etapa a les Brigades Internacionals. El mateix Jef Last l'any 1939 va publicar un altre llibre titulat *De Spaansche tragedie*⁴³, on relata el fracàs de la Guerra Civil espanyola en el bàndol republicà, del qual ell n'havia format part lluitant amb les Brigades Internacionals.

Un altre brigadista que va publicar sobre la seva estada a les BBII va ser Ivan Faludi⁴⁴, escriptor anarquista d'origen hongarès, va lluitar amb l'Imperi austrohongarès durant la Primera Guerra Mundial i amb l'aixecament militar del juliol del 1936 a Espanya es va dirigir a Madrid, on va treballar al servei de les Brigades Internacionals fent serveis de propaganda. Va publicar dos llibres *I spanska folkets tjänst*⁴⁵ on descriu la seva experiència personal i *Vin, kvinnor ovh prostitution i Spanien*⁴⁶ es tracta d'un petit tractat on l'autor explica els perills i problemes que podien causar l'alcoholisme i les

⁴⁰ Datació del 1936 al 1938 perquè són els anys en què les Brigades Internacionals van estar actives.

⁴¹ Traducció: *Cartes des d'Espanya*.

⁴² La Haya, Holanda 1898- Laren, Holanda 1972.

<https://revistapolemica.wordpress.com/2015/02/25/jef-last-o-el-holandes-errante/>

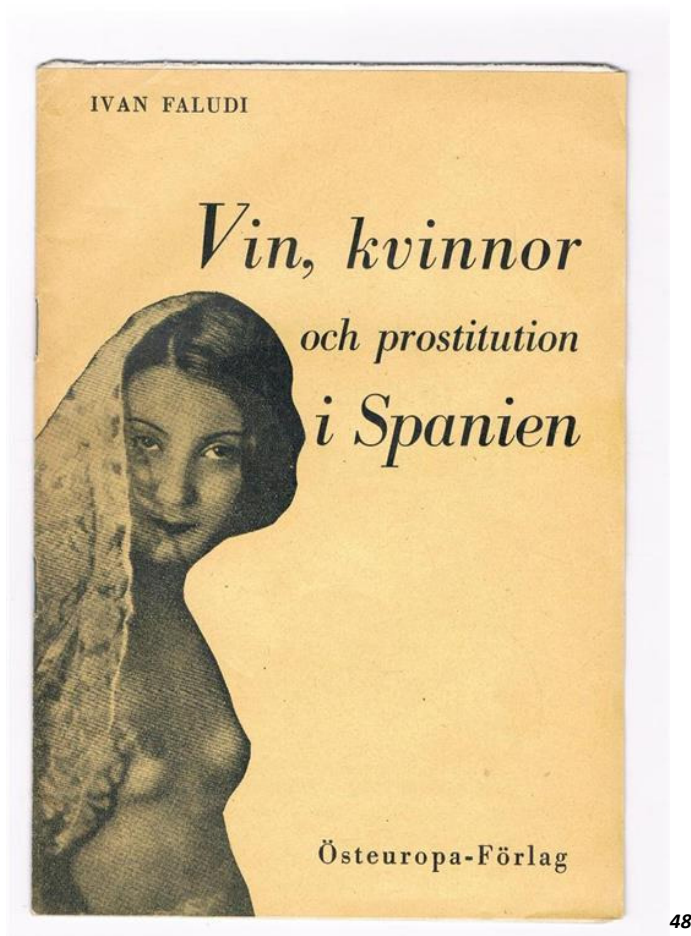
⁴³ Traducció: La tragèdia espanyola.

⁴⁴ Hongria, 1895 – Romania, 1978.

⁴⁵ Traducció: *Al servei de les persones espanyoles*. (1937)

⁴⁶ Traducció: *Vi, dones i prostitució a Espanya*. (1937)

malalties de transmissió sexual al bàndol republicà.⁴⁷ Ambdós llibres publicats a Estocolm, Suècia, residència d'Ivan Faludi després de la Primera Guerra Mundial.

*Ralph Fox: a writer in arms*⁴⁹ i *John Cornford: a memoir*⁵⁰ són dos llibres publicats quan els autors dels seus escrits, Ralph Fox i John Cronford havien mort en combat amb pocs dies de diferència, al desembre del 1936 durant la Batalla de Lopera.⁵¹ Ambdós brigadistes eren britànics i les publicacions dels seus llibres es van fer a Londres. Els relats publicats corresponen als escrits que van fer Ralph Fox⁵² i John Cronford⁵³ abans de morir. John Cronford era el besnét de Charles Darwin, l'autor del tractat científic sobre l'origen de les espècies, tot i morir jove, va publicar extensament, un dels poemes que va escriure durant el seu període lluitant amb les BBII diu així:

⁴⁷ <http://www.emilioquintana.com/xenografias/2016/03/19/vino-mujeres-y-prostitucion-1937-higienismo-anarquista-en-ivan-faludi-1895-1978-una-gran-cubierta/>

⁴⁸ Portada del llibre d'Ivan Faludi *Vin, kvinnor och prostitution i Spanien*
<http://www.emilioquintana.com/xenografias/2016/03/19/vino-mujeres-y-prostitucion-1937-higienismo-anarquista-en-ivan-faludi-1895-1978-una-gran-cubierta/>

⁴⁹ Traducció: *Ralph Fox: un escriptor amb armes*. (1937)

⁵⁰ Traducció: *John Cronford: un llibre de memòries*. (1938)

⁵¹ <http://nidosdeametralladora.tripod.com/>

⁵² Halifax, Anglaterra 1900 – Lopera, Espanya 1936.

⁵³ Cambridge, Anglaterra 1915 – Lopera, Espanya, 1936.

*“On the last mile to Huesca,
The last fence for our pride,
Think so kindly, dear, that I
Sense you at my side.*

*And if bad luck should lay my strength
Into the shallow grave,
Remember all the good you can;
Don't forget my love.”⁵⁴*

Un altre cas com el de Ralph Fox i John Cronford és el de Joe Ballet⁵⁵, brigadista nord americà que va lluitar amb la brigada Abraham Lincoln dins el batalló Mackenzie-Papineau. A l'octubre del 1937 va entrar en combat al front d'Aragó, on va morir. *Letters from Spain*⁵⁶ és un recopilatori de les cartes que va escriure Joe Ballet a la seva dona Kitty des d'Espanya.

Així mateix, *Volunteer in Spain*⁵⁷ escrit per John Sommerfield⁵⁸ és una recopilació dels escrits que aquest brigadista britànic va fer de la seva estada a les BBII. *Volunteer in Spain* és un dels primers relats més ben documentats d'una experiència personal, des de l'arribada de Sommerfield a París a l'octubre del 1936.

*Révélation*s és un relat personal d'Ernest Zund, en el llibre es descriu l'experiència d'aquest brigadista que va lluitar al batalló Dimitrov, pertanyent a la Brigada XV El llibre va ser publicat l'any 1937 a Brussel·les.

Aquests són alguns dels exemples de publicacions es van fer sobre experiències personals viscudes dins de les BBII per membres de les mateixes que per raons diverses: per compromís polític amb la causa, per deixar constància del què ocorria, van plasmar el què havien viscut o estaven vivint, com és el cas dels brigadistes que van morir i van deixar escrits.

Per últim, voldria destacar en aquest apartat el cas de George Orwell⁵⁹ i el seu llibre biogràfic *Homage to Catalonia*⁶⁰ escrit l'any 1938, tot i que Orwell va participar a la Guerra Civil Espanyola, no es va integrar mai en cap batalló de les BBII sinó que des d'un bon principi va allistar-se a una milícia del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM). Encara que Orwell no arribes a ser mai un integrant de les BBII considero que el seu llibre *Homage to Catalonia* és una lectura referent dins i fora d'Espanya per la

⁵⁴ Fragment del poema To Margot Heinemann dins el recopilatori de poemes titulat *The Last Mile to Huesca*. Traducció: En la última milla cap a Osca/ l'últim obstacle del nostre orgullo/ pensa molt amablement estimada, que jo/ estaré al teu costat./ I si la mala sort està del meu costat/ dins d'una tomba poc profunda/ recorda tot lo bé que puguis;/ no oblidis amor meu.

⁵⁵ Long Island, Estats Units 1907 – Front d'Aragó, Espanya 1937.

<http://www.alba-valb.org/volunteers/joseph-jr-dallet>

⁵⁶ Traducció: *Cartes des d'Espanya*. (1938).

⁵⁷ Traducció: *Voluntari a Espanya*.

⁵⁸ Londres, Anglaterra 1908 – Oxfordshire, Anglaterra 1991.

⁵⁹ Motihari, India 1903 – Londres, Anglaterra 1950.

⁶⁰ Traducció: *Homenatge a Catalunya*.

seva narració del conflicte en primera persona i els detalls en les descripcions que fa de la vida d'un soldat.

3.1.3 Publicacions periodístiques (1936-1939): els corresponsals

Referent als primers escrits sobre les BBII dels quals tenim constància avui dia, a banda dels butlletins que publicava la pròpia organització de les BBII o dels relats personals que alguns brigadistes van plasmar en el paper, també s'hi ha d'afegir articles publicats en diaris de tot el món que parlaven sobre el conflicte que s'estava portant a terme a Espanya. En conseqüència certs articles tractaven sobre les BBII i del paper que els voluntaris estrangers jugaven en un conflicte que no els era propi, que per idioma o nacionalitat els era completament aliè. Per il·lustrar això, anomenaré algun exemple, *Libero Battistelli: compagno e eroe esemplare*⁶¹ o bé, *La Colonna italiana in Spagna*⁶² són dos reculls d'articles que van aparèixer l'any 1936 a "Gustizia e libertà", una organització antifeixista fundada l'any 1929 que tenien un diari propi en el qual durant els anys 1936 i 1939 van haver-hi vàries publicacions referents a les BBII, els dos reculls aquí esmentats engloben escrits sobre els voluntaris italians a la Guerra Civil espanyola.

Com també és una publicació periodística *Front de la libert : Espagne 1937-1938*⁶³ de Simone Tery⁶⁴, periodista i novel·lista francesa que va cobrir el conflicte bèl·lic a Espanya i en va publicar aquest llibre. S'ha d'esmentar que tant els escrits publicats per "Gustizia e libert " com *Front de la libert : Espagne 1937-1938* estan condicionats políticament i no són objectives, ja que ambdues publicacions estan escrites per militants del Partit Comunista, tot i ser publicacions periodístiques, eren estrictament per un públic clarament comunista i que militava en els Partit Comunista del propi país.

Pel que fa a altres publicacions periodístiques trobem alguns articles i escrits de corresponsals estrangers que van fer la cobertura del conflicte bèl·lic per diaris, és el cas de *Britons in Spain: the history of the British Battalion of the XVth International Brigade*⁶⁵ de William Rust⁶⁶ o bé, *English Captain*⁶⁷ de Tom Wintringham⁶⁸, tots dos llibres publicats l'any 1939 i es basen en l'experiència dels seus autors com a corresponsals del diari Daily Workers i del Labour Montly, diaris britànics. Inicialment, tant William Rust com Tom Wintringham es van dirigir a Espanya per cobrir el conflicte com a corresponsals dels diaris pels qual treballaven, però tots dos es van enrolar a les BBII.

⁶¹ Traducció: *Llibre Battistelli: company i heroi exemplar*.

⁶² Traducció: *La Colonia italiana a Espanya*.

⁶³ Traducció: *Front de la llibertat: Espanya 1937-1938*.

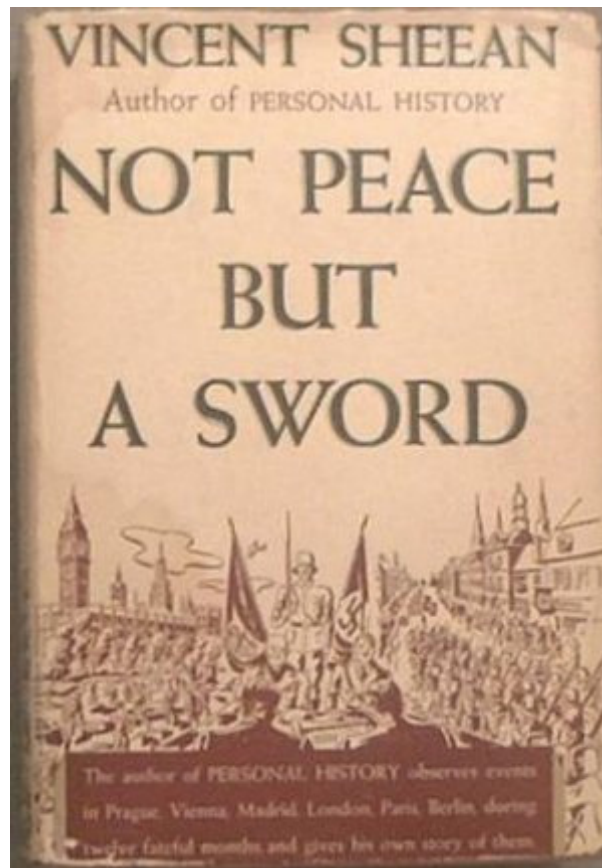
⁶⁴ París, França 1897- París, França 1967.

⁶⁵ Traducció: *Britànics a Espanya: la història del batalló ang s de la XV Brigada Internacional*.

⁶⁶ 1903-1949

⁶⁷ Traducció: *Capit  anglès*.

⁶⁸ Grimsby, Anglaterra 1898 – Owmsby, Anglaterra 1949.

69

*Not peace but a sword*⁷⁰ és un llibre escrit per Vincent Sheean⁷¹, periodista nord americà que va ser el corresponent del diari nord americà New York Herald Tribune. En aquest llibre descriu les vivències personals del període que va cobrir el conflicte bèl·lic i el paper de les BBII en el mateix. Aquest cas seria un exemple d'un periodista que va viure el conflicte bèl·lic en primera persona però que no va participar activament a les BBII, sinó que només va fer el seu treball periodístic.

Si s'ha de destacar un format de les publicacions fetes entre els anys 1936 i 1939, totes, tant els relats personals com els escrits més periodístics tenen un marcat caràcter polític, és a dir, que d'alguna forma o altre són relats polititzats, les experiències personals estan basades en els períodes que els autors dels llibres van viure en les BBII i per tant tenien una forta opinió política, fossin comunistes, anarquistes, socialdemòcrates... I pel cas dels escrits més periodístics en la majoria de les ocasions els seus autors militaven en el Partit Comunista o ve escrivien per plataformes polítiques que donaven suport al bàndol republicà.

⁶⁹ Portada del llibre *Not peace but a sword* de Vincent Sheean

<http://katstresurechest.e crater.com/p/2736174/not-peace-but-a-sword-vincent>

⁷⁰ Traducció: *Sense pau sinó una Espasa*. (1939)

⁷¹ Illinois, Estats Units 1899 – Arolo, Itàlia 1975.

4. Escrits publicats durant la dictadura (1940 – 1975)

4.1 Escrits publicats durant la Segona Guerra Mundial (1940-1945)

La Guerra Civil espanyola va finalitzar al febrer de l'any 1939, unes 500.000 persones van fer el camí de l'exili, entre elles molts brigadistes internacionals i van buscar exili a França, on es van obrir diferents camps per als refugiats. La situació mundial no era molt favorable a l'acolliment de refugiats republicans ja que a l'horitzó es preveia un nou conflicte bèl·lic entre diferents potències mundials. Al setembre del 1939, mig any més tard de la fi de la guerra a Espanya va esclatar la Segona Guerra Mundial entre les potències feixistes Alemanya i Itàlia i les forces aliades, això va provocar que la situació de molts voluntaris que havien lluitat amb les BBII s'enrolessin altre cop en una guerra per continuar lluitant contra el feixisme que s'estava expandint per Europa.

Amb la finalitat de persistir amb la lluita contra el feixisme que havien començat a Espanya, molts brigadistes internacionals van acabar lluitant a la Segona Guerra Mundial, per això en aquest període, entre el 1940 i el 1945 la publicació d'escrits sobre les experiències de les BBII a Espanya són escasses. Tanmateix, n'esmentaré alguns exemples:

Gustav Regler⁷² va ser comissari polític de la XII Brigada de les BBII, l'any 1940 va publicar *Das grosse Beispiel*⁷³ un relat biogràfic del seu pas per les BBII, el llibre consta d'un prefaci escrit fet per l'escriptor Ernest Hemingway. Com també el llibre *We fought Hitler*⁷⁴ publicat l'any 1941 a Nova York, consta de les experiències viscudes per Albert Prago⁷⁵ voluntari comunista i jueu que va pertànyer a la Brigada Abraham Lincoln realitzant tasques d'editor i intèrpret. Un altre exemple és el cas de *Voluntarii*⁷⁶ escrit per Mihail Florescu, un llibre de dos volums, un titulat Per a Espanya i l'altre a l'Ebre tacat de sang, són les memòries de Mihail Florescu, brigadista romanès que va formar part de les Brigades Internacionals i que un cop va marxar d'Espanya va lluitar en la resistència francesa contra Hitler.

Durant el període de temps en què Europa i el món estava en plena Segona Guerra Mundial, entre finals del 1939 i l'agost del 1945 la publicació de llibres, treballs o articles relacionats amb les BBII minvar considerablement degut a la situació bèl·lica, política i social que es vivia. Tot això, aquí n'he mostrat alguns exemples de publicacions fetes durant aquest períodes. S'ha de tenir en compte que un cop finalitzada la Guerra Civil espanyola, els brigadistes internacionals que van sobreviure i van marxar d'Espanya, molts d'ells amb l'inici de la Segona Guerra Mundial es van incorporar a les files dels exèrcits que lluitaven contra les forces feixistes, així doncs, en el cas de les biografies o relats personals d'aquells que havien format part de les BBII no es van realitzar, potser si la situació hagués estat diferents, hi hauria hagut un major nombre de publicacions relacionades amb les BBII a partir del 1939.

⁷² Mezig, Alemanya 1898 – Nova Delhi, Índia 1963.

⁷³ Traducció: *La gran creuada*.

⁷⁴ Traducció: *Nosaltres vam lluitar contra en Hitler*.

⁷⁵ Nova York, Estats Units 1911 – Florida, Estats Units 1993.

⁷⁶ Traducció: *Voluntaris*.

4.2 Escrits publicats entre el 1945 i el 1975⁷⁷

Amb la fi de la Guerra Civil espanyola la temàtica de les BBII no era motiu extens d'estudi, les primeres publicacions sobre la temàtica de les BBII eren novel·les, poesies, relats personals... A partir de la dècada dels 40 i principis dels anys 50 les publicacions comencen a canviar de temàtica i sorgeixen memòries i compilacions bibliogràfiques que pretenien estudiar, analitzar i explicar la història i el fenomen que van suposar les BBII durant la Guerra Civil espanyola.⁷⁸ Hem de tenir present que la situació que es vivia a Espanya era diferent a la dels països d'origen dels brigadistes internacionals, és a dir, a Espanya un cop finalitzada la Guerra Civil espanyola s'hi va instaurar una dictadura des del febrer del 1939 fins l'any 1975, a mans del dictador Francisco Franco i per tant, durant tot aquest període de temps hi va haver censura, hi havia un fort control sobre les publicacions que es feien i per tant, els autors que van publicar llibres entre l'any 1939 i el 1975 estaven condicionats o bé eren simpatitzants del règim franquista. En canvi, les publicacions fetes en el mateix període però a fora d'Espanya no estaven sotmeses a cap tipus de censura i per tant són més fidedignes i objectives que no pas les fetes dins el territori espanyol sota la dictadura de Franco. Per això, aquest apartat d'escrits fetes entre el 1939 i el 1975 els dividiré amb dos parts diferents, la primera es centrarà en els escrits publicats a Espanya entre el 1939 i el 1975 i la segona part recopilarà les principals publicacions fetes en el mateix període de temps però a la resta del món. De manera que podrem observar quines diferències hi havia entre les publicacions fetes sota un règim dictatorial i les publicacions fetes a països democràtics.

4.2.1 Escrits publicats a Espanya entre el 1939 i el 1975

Durant els anys en què la dictadura va estar present a Espanya, entre el 1939 i el 1975, les publicacions dedicades a la temàtica de les BBII en territori espanyol van ser poques comparant-les amb les que es van fer a la resta del món, i les que es van fer estan molt condicionades pel règim franquista, en conseqüència nombraré alguns exemples de publicacions editades sota la censura.

Leyenda y tragedia de las Brigadas Internacionales, un llibre escrit per Ricardo de la Cierva y Hoces⁷⁹, és considerat un historiador oficial del règim, ja que les seves obres històriques són favorables al franquisme i interpreta la realitat a favor del règim franquista. *Leyenda y tragedia de las Brigadas Internacionales*, es va publicar l'any 1974 i es va reeditar l'any 1997 amb un nou títol, *Brigadas Internacionales 1936-1996: la verdadera historia: mentira histórica y error de estado*. El llibre és incoherent en el temes històrics i cronològics i no és fiable amb la realitat de la història de les BBII.

⁷⁷ Tot i que en l'apartat 4.2 hem tractat el tema de les publicacions fetes entre el 1939-45, datem aquesta secció 4.3 del 1939 al 1975 perquè són els anys en què Franco va estar al poder.

⁷⁸ Artigas, M. L. P. (2012). Sistema de información digital sobre las brigadas internacionales: brigadistas, fuentes documentales y bases de datos (SIDBRINT) (No. 10). Univ de Castilla La Mancha, p. 51.

⁷⁹ Madrid, Espanya 1926 – Madrid, Espanya 2015.

Los asesores soviéticos (los mejicanos) en la Guerra Civil Española i *“Spansky”: los extranjeros que lucharon en la Guerra Civil* ambdós llibres són de José Luis Alcofar Nassaes⁸⁰, era metge de professió, però el seu passatemps era la història, a la qual va dedicar-hi el seu temps lliure. El seu llibre *“Spansky”: los extranjeros que lucharon en la Guerra Civil* recopila testimonis de brigadistes internacionals. La seva obra està subjecte a la situació política que hi havia a Espanya, per tant els llibres estan condicionats per la censura i els llibres són molt crítics amb el paper que va jugar la Unió Soviètica amb les BBII. L'autor descriu els voluntaris estrangers com:

“Tontos útiles”, “compañeros de viaje”, engañados, traicionados, mal informados... Todo eso fueron. Pero debe reconocerse que sus culpas más puede achacarse a los que los engañaron a conciencia, a los que los informaron mal, a los propagandistas a sueldo, a los logreros de la política, a los “intelectuales” sin suficiente inteligencia para ver clara la situación”⁸¹

Amb aquest fragment podem observar com l'autor del llibre descriu els brigadistes internacionals com a uns pobres enganyats que van lluitar a la Guerra Civil espanyola sense saber on anaven, que el líders soviètics els van enviar al front enganyant-los.

Un cas excepcional dins el període de la dictadura franquista és el llibre *Las Brigadas Internacionales de la Guerra de España* fet per l'impressor, arxiver i historiador Andreu Castells⁸², el llibre va començar a escriure's l'any 1938, per tant és contemporani a l'existència de les BBII, això és degut a què l'autor, Andreu Castells va participar a la Guerra Civil dins les BBII, però el llibre no va ser publicat fins l'any 1974. L'autor va dedicar més de trenta anys a la investigació i a la recopilació de dades sobre els brigadistes internacionals, el llibre de Castells és la primera publicació que va intentar construir una història panoràmica de les BBII.

“Conseguimos relatos personales de combatientes que venían de la batalla de Belchite. Usamos datos de publicaciones interbrigadistas, noticias de prensa y comunicados de guerra del Ministerio de Defensa Nacional. Fuimos ordenando las líneas generales de nuestro estudio, perfilándolas de visu y con las informaciones que se podían canalizar a través del organismo mencionado.”⁸³

Aquests són alguns dels exemples de les publicacions que es van fer a Espanya durant la dictadura franquista, tot i que no hi ha gaire bibliografia sobre les BBII durant aquests anys, les obres que en destaquen són totes fidels al règim i per tant la descripció que en fan dels brigadistes i del paper que van jugar és subjectiva, fidel al règim i amb interpretacions poc fiables. L'única publicació objectiva i exhaustiva que es va publicar a Espanya durant la dictadura franquista és l'obra d'Andreu Castells, *Las Brigadas Internacionales de la Guerra de España* és un estudi molt complet de la història de les BBII, tal i com diu el propi Castells a l'apartat de bibliografia i

⁸⁰ 1921-2006

⁸¹ Fragment del llibre Spansky: los extranjeros que lucharon en la Guerra Civil.

⁸² Sabadell, Espanya 1918 – Sabadell, Espanya 1987.

⁸³ CASTELLS, A. (1976). *Las Brigadas Internacionales en la guerra de España*, p. 5.

documentació⁸⁴ l'estudi de les BBII és complex ja que els fons documentals sobre els brigadistes estan disseminats per diferents arxius i organitzacions de tot el món.

4.2.2 Escrits publicats entre el 1945 i el 1975 fora d'Espanya

Respecte al període d'anys entre el 1945, un cop acabada la Segona Guerra Mundial i el 1975 any en què mor Francisco Franco, a Espanya hi comencen a haver canvis que portaran cap a la democràcia i per tant, la llibertat de publicar llibres sense que hi hagués la censura del règim franquista. Com he mostrat a l'apartat 4.2.1, els escrits publicats a Espanya durant aquests anys sobre les BBII van ser escassos i la majoria d'ells van estar condicionats pel règim franquista.

Pel què fa als escrits publicats entre el 1945 i el 1975 fora d'Espanya, el panorama de publicacions canvia, ja no només pel nombre de publicacions, que en són moltes més que a Espanya durant el mateix període, sinó pels llocs de publicació de les mateixes i també perquè les publicacions fetes sobre les BBII, no només són memòries d'aquells que van formar-ne part, sinó que també hi ha treballs històrics que comencen a tractar el fenomen de les BBII a la Guerra Civil espanyola.

Per il·lustrar les publicacions fetes entre el 1945 i el 1975 a fora d' Espanya ho dividiré per continents o regions del món per tal d'unificar les publicacions fetes en aquestes zones, ja que durant aquest període de temps hi va haver un augment considerable de publicacions fetes sobre les BBII, en llocs tant dispars com Riga, la capital de Letònia o Mèxic DF. Per això, considero oportú agrupar les publicacions per regions del món i no pas fer-ho tot conjuntament, ja que podria confondre al lector.

4.2.2.1 Bloc de l'Est, països comunistes:

“El conflicto español, por mucho que se debiera a causas internas, adelantaba el enfrentamiento entre fascismo-comunismo, entre democracia y totalitarismo, que asolaría Europa apenas tres años después. Y así lo percibieron inmediatamente una gran parte de las clases populares internacionales y de los sectores políticos e intelectuales que los representaban. Y así ha de entenderse, al margen de la iniciativa de la Internacional Comunista, la decisión de miles de voluntarios internacionales de alistarse para combatir al fascismo en España.”⁸⁵

Encara que la idea de les BBII va sorgir a Moscou, dins la Internacional comunista, no tots els integrants dels batallons eren comunistes. Molts dels voluntaris que procedien dels països comunistes, centre europeus, van allistar-se a les BBII perquè volien aturar l'expansió del nazisme, que veien molt a prop dels seus propis països i consideraven que lluitant a Espanya, també lluitarien pel seu país.

⁸⁴ CASTELLS, A. (1974). Las brigadas internacionales de la guerra de España, p. 611.

⁸⁵ LEÓN, Angeles Egido; SAN FRANCISCO, Matilde Eiroa. Imágenes, ideales y "realpolitik": el contexto de la participación de centro-europeos en la guerra de España. En *Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra civil española*. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2009, p.30.

A través de diferents organitzacions i administracions s'ha pogut que més de vuit mil brigadistes internacionals procedien de països centre europeus i de l'est, tot i que la majoria d'aquestes països havien prohibit que els seus ciutadans s'unissin a la guerra d'Espanya, uns 4.500 polonesos, 2.200 txecs, 900 hongaresos, 450 búlgars⁸⁶ i d'altres nacionalitats van arribar a Espanya i van lluitar a les BBII.

Tot i que el retorn dels brigadistes internacionals als seus països d'origen va ser complicat, ja que eren considerats, traïdors i seguidors d' Stalin des del final de la Guerra Civil ja hi ha algunes publicacions de brigadistes explicant la seva experiència. Però en aquest apartat, ens centrarem amb totes aquelles publicacions fetes a partir del 1946, quan la Segona Guerra Mundial va finalitzar i per tant va retornar la pau en tots els països europeus.

Durant els primers deu anys, entre el 1946 i el 1956 no hi ha publicacions destacables respecte les BBII als països del bloc comunista, el fet que no hi hagi llibres que tractin el fenomen de les BBII és deu a què un cop finalitzada la Segona Guerra Mundial, totes les persones que vivien en zona soviètica i havien participat en les BBII van passar a ser considerats de sospitosos. Per ordre d' Stalin es van crear comissions per depurar a totes aquelles persones que fossin considerades espies d'Occident, nacionalistes burgesos, trotskistes, sionistes o que es desviessin de tot allò estrictament comunista.⁸⁷ Un dels brigadistes que va patir les purgues va ser Artur London⁸⁸, que també havia format part de la resistència contra els nazis, va ser jutjat i condemnat a cadena perpètua l'any 1952, tot i que va ser rehabilitat l'any 1956.

“Cada conversación, cada hecho en el que se encuentra mezclado un voluntario, incluso el más normal, el más anodino, toma el carácter de una conspiración contra el Estado, de una acción enemiga.”⁸⁹

London un cop va sortir de la presó va escriure el llibre *Se levantaron antes del alba*, és la història de la seva experiència a la Guerra Civil formant part de les BBII. Anys més tard, l'any 1963 va publicar un nou llibre *Espagne*⁹⁰, on pretén rehabilitar la memòria de totes els brigadistes després de les processos de Praga, Budapest i Sofia, on molts dels que havien format part de les BBII van ser declarats enemics de la Unió Soviètica, jutjats, empresonats, condemnats a cadena perpètua o a mort.

A partir de la mort d' Stalin l'any 1953, comença a haver-hi un procés de desestalinització i s'inicia una recuperació de la memòria, de tots aquelles que havien format part de les BBII, finalment va sortir a la llum, després d'haver estat reprimida i ocultada degut a les purgues stalinianes que hi va haver als anys quaranta a zones de la

⁸⁶ Xifres aproximades extretes del llibre *Al lado del Gobierno Republicano. Los brigadistas de Europa del Este en la guerra civil española*.

⁸⁷ CASTELLS, A. (1974). *Las brigadas internacionales de la guerra de España*, p. 419.

⁸⁸ *Ostrava, Imperi Austrohongarès 1915- París, França 1986*.

⁸⁹ Declaracions d'Artur London respecte a la situació que es vivien els brigadistes durant les purgues d' Stalin.

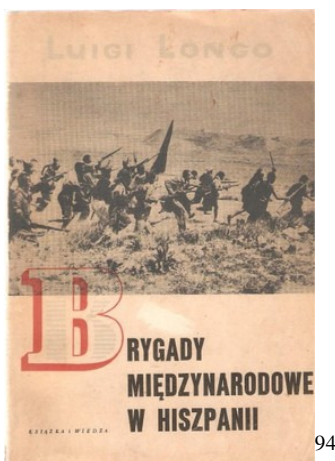
⁹⁰ Traducció: *Espanya*.

Unió Soviètica com Txecoslovàquia, Hongria...Països que havien aportat una gran quantitat de voluntaris a les BBII. Amb la fi de les purgues i la desestabilització, l'any 1956 n'hi comencen a haver, s'ha de tenir en consideració que la majoria de les publicacions són memòries de brigadistes internacionals, tot i que s'hi pot destacar la presència de publicacions fetes per comandaments de les BBII i no només de voluntaris que havien lluitat com a soldats, per tant s'obre un nou discurs de memòria, la dels comandants.

També s'ha de tenir en comte la varietat de les publicacions pel què fa als països, hi ha una gran diversitat de l'origen de les publicacions; Sèrbia, Romania, Hongria, Albània, República Txeca, Letònia, Rússia...Per tant, hi ha un gran nombre de llibres que recullen la història dels brigadistes internacionals dels respectius països.

Les publicacions fetes en els països centre europeus o de l'est són moltes, més de quaranta, per tal de mostrar-ne algunes, n'esmentaré cinc o sis, les que pel seu autor o temàtica són més destacables i interessants, que aporten nova informació sobre la història de les BBII.

*Madridská epopej*⁹¹ i *Brygady międzynarodowe w hiszpanii*⁹², són dos llibres publicats al 1958 i el 1961, a Praga i a Varsòvia respectivament, escrits per Luigi Longo⁹³, que va ser comissari polític de les BBII, Longo juntament amb Andre Marty i Guiseppe di Vittorio van ser les tres figures principals de la organització de les BBII. Els dos llibres són les memòries de Luigi Longo durant el seu període com a comissari polític dins les Brigades Internacionals, i per tant, aquesta publicació obre una nova perspectiva dins la història de les BBII, ja que s'explica una experiència personal des del punt de vista d'un dels màxims comandants de les Brigades.

Un altre publicació que també narra l'experiència d'una figura important dins les BBII és *Pod nebom Ispanii*⁹⁵, llibre publicat a Moscou l'any 1968 i que correspon a les

⁹¹ Traducció: *Madrid Epic*.

⁹² Traducció: *Brigades Internacionals a Espanya*.

⁹³ Fubina, Itàlia 1900 – Roma, Itàlia 1980.

⁹⁴ Portada del llibre *Brygady międzynarodowe w hiszpanii* escrit per Luigi Longo.

<http://allegro.pl/ShowItem2.php/itemNotFound/?item=6637961147&title=przedmiot>

⁹⁵ Traducció: *Sota el cel d'Espanya*.

memòries d' Alexandr Ilich Rodimstev⁹⁶, que va ser assessor de la República espanyola degut a la seva experiència militar ja que havia estat professor de l'escola militar de Moscou i era general. Rodmisteu va ser molt apreciat dins l'exèrcit popular republicà i les Brigades Internacionals, per la seva vàlua. L'historiador Antony Beevor el descriu de la següent manera:

“Rodimstev formava part a aquella petita minoria de persones que poden dir genuïnament que es riuen del perill.”

Michal Bron⁹⁷ va formar part de les BBII, era militant jueu del Partit Comunista de Palestina i al llarg de la seva vida va escriure diferents llibres relacionats amb la Guerra Civil i amb la seva experiència personal com a brigadista internacional. *Pasaremos i Wojna hiszpanka: 1936 i 1939: w dokumentach i publikacjach*⁹⁸ són dos llibres publicats a Varsòvia, Polònia al 1958 i el 1961 respectivament. El primer llibre, *Pasaremos* és un relat personal de la seva estada dins les BBII, en canvi *Wojna hiszpanka: 1936 i 1939: w dokumentach i publikacjach* consisteix en un llibre més historiogràfic que recopila documents i publicacions sobre les BBII.

*Nasi spanci: zbornik fotografija i dokumenata o ucescu jugoslavenskih dobrovojac u spanskom ratu 1936-1939*⁹⁹ aquesta publicació publicada l'any 1962 a Ljubljana, capital d'Eslovènia és una recopilació de documents i fotografies dels voluntaris iugoslaus a la Guerra Civil. És un exemple molt complet que engloba la història dels brigadistes iugoslaus. Tot i estar publicat a l'actual Eslovènia, el llibre està escrit en croat.

Així com aquest llibre publicat a Ljubljana però escrit en croat que recull l'experiència dels brigadistes iugoslaus, els següents llibres *Borsti Latvii v Ispanii: 1936-1939: vospominaniia i dokumenti*¹⁰⁰, publicat a Riga, Letònia l'any 1970 i *Voluntari romani in Spania: 1936-1939: aminstiri si documente*¹⁰¹ publicat a Bucarest, Romania l'any 1971 són també exemples d'estudis fets des dels països d'origen dels brigadistes internacionals que recullen informació, documents, fotografies i testimonis dels ciutadans del país que van formar part de les BBII.

Els llibres publicats entre el 1946 i el 1975 en els països del bloc comunista, que d'alguna forma o altre estaven sota la influència comunista, com la Unió Soviètica o Iugoslàvia són o bé memòries de soldats o de comandants de les BBII o bé monogràfics fets a diferents països sobre la història dels brigadistes internacionals en les seves nacions d'origen

4.2.2.2 Europa, part occidental:

Pel què fa als llibres editats a la part occidental d'Europa entre el 1946 i el 1975 també són una quantitat força elevada de publicacions, però menys que en els països sota

⁹⁶ Scharlyk, Imperi Rus 1905 – Moscou, URSS 1977.

⁹⁷ Varsovia, Polònia 1909 – Uppsala, Suècia 2008.

⁹⁸ Traducció: *Guerra espanyola: 1936-1939: documents i publicacions*.

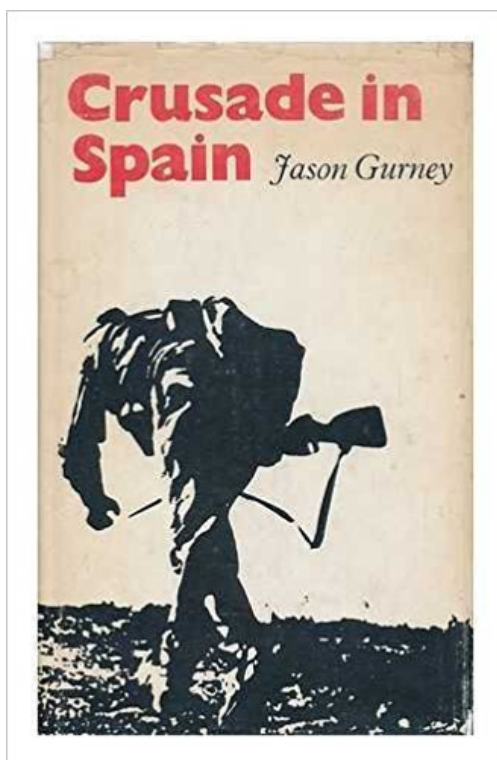
⁹⁹ Traducció: *Fotos i documents sobre la participació de voluntaris yugoslaus a la guerra d'Espanya 1936-1939*.

¹⁰⁰ Traducció: *Lluitadors de Letònia a Espanya, una memòria i documents*.

¹⁰¹ Traducció: *Voluntaris romanesos a Espanya: 1939-1939: records i documents*.

influència comunista. Hi ha una trentena de publicacions al respecte sobre les BBII, sobretot publicades a Anglaterra i Itàlia, tot i que també hi podem trobar publicacions a Copenhaguen, Dinamarca o Malmö, Suècia.

Per posar algun exemple començaré per les publicacions britàniques amb dos biografies de brigadistes britànics que amb la perspectiva del temps i els anys passats van acabar publicant llibres del seu periple per les BBII. El primer exemple és *Reason in revolt*¹⁰², publicat el 1948 a Londres i escrit per Fred Copeman¹⁰³, soldat del batalló britànic, va ser ferit a la batalla del Jarama al febrer del 1937, i un cop es va recuperar el van nomenar comandant del seu batalló. A *Reason in revolt* descriu les raons que el van portar a formar part de les BBII i fa un recorregut del temps que en va formar part.

104

*Crusade in Spain*¹⁰⁵, és el segon exemple de llibre publicat per un brigadista britànic, en aquest cas Jason Guerney¹⁰⁶, que va publicar la seva autobiografia al 1974. Durant el desembre del 1936 i l'agost del 1937, quan va ser ferit, va formar part de les BBII, dins de diferents batallons, com el britànic, l'Abraham Lincoln o la brigada XIV. El seu llibre *Crusade in Spain* és una narració molt vívida de la Guerra Civil que ell va viure, durant la seva participació en el conflicte va coincidir amb personatges importants com Andre Marty, comandant en cap de les BBII o Valdimir Copic, comandant de la Brigada XV, entre d'altres. Un fragment de *Crusade in Spain* descriu la raó per la qual va decidir lluitar a la Guerra Civil:

¹⁰² Traducció: *Raó per revoltar-se*.

¹⁰³ Suffolk, Anglaterra 1907 – Londres, Anglaterra 1983.

¹⁰⁴ Portada del llibre *Crusade in Spain* de Jason Guerney <https://www.amazon.es/Crusade-Spain-Jason-Gurney/dp/B007XANDK4>

¹⁰⁵ Traducció: *Croada a Espanya*.

¹⁰⁶ 1910-1973

*"The Spanish Civil War seemed to provide the chance for a single individual to take a positive and effective stand on an issue which appeared to be absolutely clear. Either you were opposed to the growth of Fascism and went out to fight against it, or you acquiesced in its crimes and were guilty of permitting its growth. There were many people who claimed that it was a foreign quarrel and that nobody other than Spaniards should involve themselves in it, but for myself and many others like me it was a war of principle, and principles do not have national boundaries. By fighting against Fascism in Spain we would be fighting against it in our own country, and every other.... Too many people were talking too much and I felt that the time had come when any decent man must either put up or shut up."*¹⁰⁷

Pietro Nenni¹⁰⁸ és conegut per haver estat durant molts anys president del Partit Socialista italià, però durant la Guerra Civil va formar part de les BBII, sent comissari polític de la Brigada Garibaldi. L'any 1958 va publicar el llibre *Spagna*¹⁰⁹ on narra la seva experiència dins les BBII. L'any 1976 el diari El País va entrevistar-lo degut a què Pietro Nenni havia estat convidat al congrés que el Partit Socialista Obrer Espanyol celebrava per primera vegada després de la fi del règim franquista, a l'entrevista¹¹⁰ Nenni explica quina era la seva funció dins les BBII:

"Yo fui representante de la Internacional Socialista y tuve contactos con líderes socialistas, con el comité de defensa de Madrid y naturalmente, con el Batallón Garibaldi y con las Brigadas Internacionales. Participé en algunas acciones, pero mi tarea era esencialmente política, remover la indiferencia, no psicológica, sino de acción de Europa, frente a un hecho en el que veía un prólogo de la Segunda Guerra Mundial."

Atès que Pietro Nenni va formar part de les Brigades Internacionals com a comissari polític i no com a soldat, el seu llibre *Spagna* recull la visió més política de la organització i no pas les accions bèl·liques que es poden trobar en altres memòries.

També destacaria una publicació feta l'any 1952 a Copenhagen, Dinamarca titulada *De Danske spaniensfivillige*¹¹¹, és un estudi monogràfic de Leo Kari sobre els brigadistes internacionals danesos, es calcula que uns 500 voluntaris danesos van formar part de les Brigades Internacionals, tot i les restriccions que tenien per allistar-se a les BBII

¹⁰⁷ Fragment de *Crusade in Spain*. Extret de <http://spartacus-educational.com/TUgurneyJ.htm>. Traducció: "La guerra civil espanyola semblava proporcionar l'oportunitat per a una persona de prendre posició positiva i eficaç sobre un tema que semblava ser absolutament clar. Ja sigui que s'oposa al creixement del feixisme i va sortir a lluitar contra el feixisme i evitar el seu creixement. Hi havia moltes persones que van afirmar que es tractava d'una disputa estrangera i que ningú més que els espanyols s'havien d'implicar. Per mi i per molts altres creiem que era una guerra de principis i els principis no tenen fronteres nacionals. Per lluitar contra el feixisme a Espanya estariem lluitant contra ell en el nostre propi país... Massa persones estaven parlant massa i em vaig sentir que havia arribat el moment quan qualsevol home decent s'hauria aixecat o callat."

¹⁰⁸ Faenza, Itàlia 1891 – Roma, Itàlia 1980.

¹⁰⁹ Traducció: *Espanya*.

¹¹⁰ http://elpais.com/diario/1976/12/03/internacional/218415609_850215.html

¹¹¹ Traducció: *Els danesos espanyols*.

miler ho van aconseguir i el llibre *De Danske spaniensfrivillige* fa un estudi dels integrants danesos, qui eren, d' on provenien, què eren, on militaven...

112

Durant aquest període s'ha de posar en relleu l'obra de l' historiadore francès Jacques Delpierre de Bayac, publicat l'any 1968 *Les Brigades Internacionals*. Aquesta publicació es considerada un dels primers llibres que tracten el fenomen de les BBII en tot el seu conjunt, no tracta sobre brigadistes d'una sola nacionalitat, sinó que és una història completa de les BBII, el llibre recull molta bibliografia i nombrosos testimonis de voluntaris que van formar part de les BBII. Com diu l'autor en la introducció del llibre el què ell pretén amb l'escriptura del llibre és buscar la veritat, a través d'obres, diaris, documents, cartes i els testimonis.

L'últim llibre publicat l'any 1975 és *Spagna lunga battaglia*¹¹³, escrit per Vittorio Vidali, que va ser fundador i comissari polític del Cinquè regiment i un actiu organitzador de les BBII. Conegut com al comandant Carlos, va ser considerat per molts com un dels que van participar en el segrest i l'assassinat d'Andreu Nin, líder del POUM, degut a la fidelitat que Vidali retia a Stalin. El seu llibre és una autobiografia sobre la seva participació a la Guerra Civil espanyola dins les BBII.

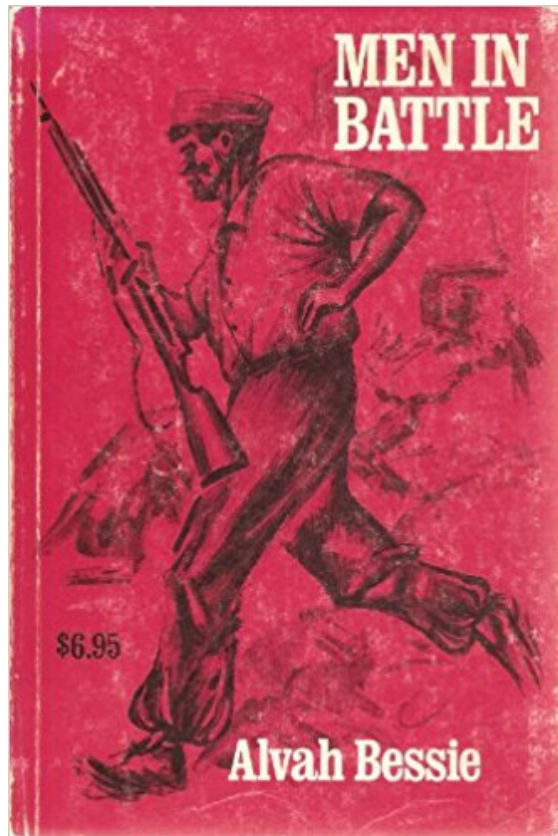
Com es pot observar des de la finalització de la Segona Guerra Mundial, hi va haver un augment de publicacions sobre les BBII, continuen havent-hi més relats personals, però ja hi ha els primers historiadors que amb una mirada objectiva intenten recollir la història de les Brigades Internacional

¹¹² Portada del llibre *Danske spaniensfrivillige* escrit per Leo Kari. http://www.horserød-stutthofforeningen.dk/?page_id=410

¹¹³ Traducció: *Espanya llarga batalla*.

4.2.2.3 Amèrica del Nord:

El nombre de llibres publicats entre el 1946 i el 1975 als Estats Units i al Canadà són pocs amb comparació amb Europa, tot i així n'hi ha quasi bé una quinzena i tots ells, entre les memòries i els llibres historiogràfics tenen una gran importància i rellevància perquè són els primers llibres publicats que contribueixen a aportar documentació, fotografies i testimonis dels brigadistes internacionals que van viatjar des dels Estats Units o Canadà fins a Espanya. Per il·lustrar les publicacions fetes a Amèrica del Nord esmentaré alguns dels llibres més destacats.

114

*Men in battle: a story of americans in Spain*¹¹⁵ llibre publicat l'any 1954 a Nova York, escrit per Alvah Bessie¹¹⁶, voluntari al batalló Abraham Lincoln. El seu llibre *Men in Battle* és una narració vívida de la seva experiència com a membre del batalló Lincoln. Ernest Hemingway¹¹⁷ va dir sobre el llibre de Bessie que era real, honest i perfecte, que Bessie va escriure tot allò que va veure. Alvah Bessie, va ser un dels combatents americans més destacats a la cota 666 de las Serra de Pàndols, quan va retornar als Estats Units es va dedicar a escriure guions i crítiques de pel·lícules de Hollywood.¹¹⁸

¹¹⁴ La imatge correspon a la portada del llibre d'Alvah Bessie, *Men in battle: a story of americans in Spain*. <https://www.amazon.com/Men-Battle-Story-Americans-Spain/dp/0883165139>

¹¹⁵ Traducció: *Homes a la batalla: una història d'americans a Espanya*.

¹¹⁶ Nova York, Estats Units 1903 – Tierra Linda, Califòrnia, Estats Units 1985.

¹¹⁷ "a true, honest, fine book. Bessie writes truly and finely of all that he could see ... and he saw enough." Traducció: "un llibre veritable, honest i bo. Bessie escriu honestament i correctament tot allò que va poder veure...i va veure suficient."

¹¹⁸ CASTELLS, A. (1974). *Las brigadas internacionales de la guerra de España*. , p. 403.

Legions of Babel: the International Brigades in the Spanish Civil War escrit per Verle B. Johnson i publicat l'any 1967 a Pennsylvania. Aquest llibre es podria considerar una de les primeres publicacions en anglès que tracta de forma exhaustiva el fenomen de les BBII dins la història de la Guerra Civil espanyola.

Per concloure aquest apartat de publicacions fetes a Amèrica del Nord, acabaré amb el llibre *The Mackenzie-Papineau Battalion: Canadian participation in the Spanish Civil War*¹¹⁹ publicat l'any 1969 a Toronto, Canadà. El seu autor és l'historiador Victor Hoar i el llibre és la història social i política dels brigadistes canadencs que formaven part dels "MacPaps"¹²⁰ amb una cronologia precisa. *The Mackenzie-Papineau Battalion: Canadian participation in the Spanish Civil War* és una bona recopilació de la història dels canadencs que van lluitar a la Guerra Civil, els quals es comptabilitzen en uns 1.500 brigadistes canadencs.

4.2.2.4 Amèrica Llatina:

Es considera que uns 2.500 brigadistes internacionals eren sud-americans que procedien de països com Argentina, Bolívia, Brasil, Xile, Equador, Mèxic, Perú, Uruguai, Nicaragua, Hondures, Cuba... El viatge dels voluntaris sud-americans era complicat, no tenien ajuda de cap administració oficial i el trajecte era llarg. Un cop arribats els voluntaris a Espanya, inicialment molts d'ells per raons lingüístiques van ingressar directament a tropes espanyoles, tot i això, també es va crear un batalló format per llatino americans de diferents nacionalitats, era el Batalló espanyol que formava part de la XV Brigada.

Per mostrar algunes de les obres elaborades i publicades en països sud-americans n'esmentaré un parell, ja que durant els trenta anys que van des del 1946 fins el 1975 no hi ha publicacions destacables que es refereixen a la temàtica de les BBII, només n'he trobat cinc, per tant, citaré un parell d'obres.

Um Brasileiro na guerra espanhola de José Gay da Cunha¹²¹ és un text publicat l'any 1946 a Rio de Janeiro, Brasil, són les memòries de José Gay da Cunha, que va ser un dels 37¹²² brigadistes brasilers que van formar part de les BBII. La seva obra és un relat personal de les seves vivències durant la Guerra Civil espanyola.

Pablo de la Torriente Brau¹²³ va morir el desembre del 1936 quan lluitava a Majadahonda, va ser un periodista cubà que es va dirigir a Espanya quan el 18 de juliol del 1936 hi va haver l'aixecament militar contra la República per tal de ser-ne corresponsal, però va acabar alistant-se a les BBII i va morir-hi. *Peleano con los milicianos*, obra publicada l'any 1962 és una biografia de la vida de Pablo de la

¹¹⁹ Traducció: *El batalló Mackenzie-Papineau: la participació canadenca a la guerra civil espanyola*.

¹²⁰ Tal i com es coneixen els que formaven part del Mackenzie-Papineau.

¹²¹ Porto Alegre, Brasil 1911 – Sao Paolo, Brasil 1987.

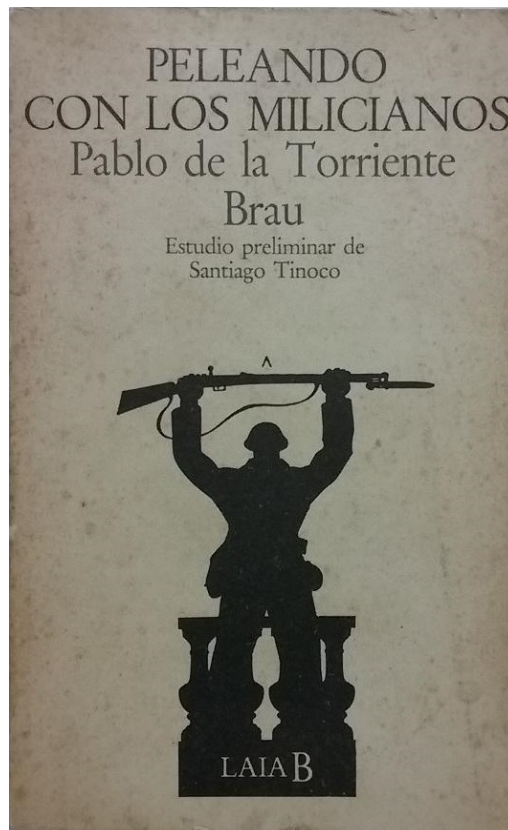
¹²² BAUMANN, G. G. F. (1997). Los voluntarios latinoamericanos en la Guerra Civil Española: en las brigadas internacionales, las milicias, la retaguardia y en el Ejército Popular. Editorial Guayacán, p. 60.

¹²³ San Juan de Puerto Rico, Puerto Rico 1901 – Majadahonda, Espanya 1936.

Torriente Brau. El poeta Miguel Hernández va conèixer a Pablo de la Torriente Brau setmanes abans que aquest morís i quan va rebre la notícia de la seva mort li va dedicar un poema anomenat *Elegía segunda o Canción a Pablo* que relata la seva breu trobada:

*“Me quedaré en España compañero,
me dijiste con gesto enamorado.
Y al fin sin tu edificio tronante de guerrero
en la hierba de España te has quedado.*

*De una forma vestida de preclara,
has perdido las plumas y los besos
con el sol de España puesto en la cara
y el de Cuba en los huesos”*

124

¹²⁴ Aquesta imatge correspon a la portada del llibre *Peleando con milicianos*.
http://www.todocoleccion.net/libros-segunda-mano-guerra-civil-espanola/peleando-milicianos-pablo-torriente-brau-editorial-laia-1980~x53452768#sobre_el_lote

5. Escrits publicats després de la fi del règim franquista, fins el 1996

El dia 1 d'abril del 1939, el general Francisco Franco va publicar el seu últim "parte de guerra" i amb això es va donar per acabada la Guerra Civil espanyola. A partir d'aquest moment, a Espanya es va instaurar un sistema dictatorial, un règim polític autoritari que va ser vigent des del 1939 i va continuar fins l'any 1975. El dia 20 de novembre del 1975 Francisco Franco va morir i amb ell es va començar a desintegrar el règim franquista que governava Espanya des de feia trenta sis anys. Segons la legislació franquista, el substitut de Francisco Franco com a cap d'estat havia de ser Joan Carles de Borbó, i el 22 de novembre del 1975 va ser nomenat.

Inicialment, amb la mort de Franco i la substitució d'aquest a mans de Joan Carles de Borbó feia pensar que es seguiria una línia continuista del règim franquista, però la situació no va ser aquesta i des de finals del 1975 va començar una transició gradual cap a la democràcia.

En aquest apartat número cinc, recopilaré totes aquelles obres publicades des del 1975 fins el 1996. Amb la fi del franquisme i l'obertura democràtica, les publicacions de llibres ja no van estar sotmeses a la censura que havien tingut des de la fi de la guerra civil i que per tant va fer que durant quasi quaranta anys les publicacions històries respecte les Brigades Internacionals a Espanya fossin tractades des de una perspectiva del bàndol nacional i per tant, subjectes a tergiversacions i errors històrics, com ja varem poder observar en l'apartat 4.2.1 Escrits publicats a Espanya entre el 1939 i el 1975.

A partir dels anys setanta, hi ha un petit augment de publicacions de treballs relacionats amb les BBII, obres que tendeixen a ser més historiogràfiques i no tant relats personals o memòries, gèneres més habituals fins ara.

El fet que aquest apartat comenci l'any 1975 amb el principi de la democràcia i acabi l'1996 és degut a què durant aquests primers vint anys de democràcia el estudis, treballs, obres o llibres relacionats en el cas concret de les BBII encara és molt pioner. Divideixo les publicacions a l'any 1996 perquè aquest any, concretament el 26 de gener de l'any 1996, el Congrés dels Diputats espanyol va homenatjar oficialment per primera vegada des de la fi de la guerra civil a tots aquells voluntaris estrangers que havien format part de les BBII i els va concedir la nacionalitat espanyola tal i com el president Juan Negrín els havia promès al novembre del 1938 durant l'homenatge de comiat que es va celebrar a Barcelona. Amb l'homenatge institucional fet l'any 1996 es commemorava seixanta anys després l'arribada dels primers voluntaris estrangers a la base d'Albacete, per això, he cregut oportú que aquest cinquè apartat del treball englobés totes aquelles publicacions fetes des de la fi del règim franquista fins el reconeixement de les institucions espanyols a les Brigades Internacionals l'any 1996.

5.1 Escrits publicats a Espanya entre el 1975 i el 1996

Pel que fa a les obres publicades a Espanya durant els primers vint anys de retorn a la democràcia, en comptabilitzem poques, no arriben a deu llibres publicats amb temàtica sobre les BBII. Tot i l'escassetat de publicacions en territori espanyola, hem de tenir en compte que la majoria de les publicacions trobades són fetes per historiadors, només hi trobem un parell de publicacions de temàtica autobiogràfica, memòries o relats personals. Aquest fet és degut a què els voluntaris que van formar part de les BBII procedien d'arreu del món i no eren espanyols, per tant les publicacions de caràcter biogràfic es troben a la resta del món i no pas tant a Espanya.

Referent a les obres publicades a Espanya durant el període 1975 i 1996 en destacaré algunes per tal de mostrar l'evolució de les publicacions respecte les que es van publicar amb anterioritat entre el 1939 i el 1975.

Els primers deu anys de democràcia no hi ha cap obra destacada que parli exclusivament de les BBII, però si que hi ha una tesi a càrrec de Mirta Núñez Díaz Ballart, historiadora d'origen cubà que l'any 1983 va presentar la seva tesina a la Universitat Complutense de Madrid, titulada *La prensa en las Brigadas Internacionales*, aquesta tesina correspon a un estudi exhaustiu sobre el sistema de premsa que tenien les BBII, com ja comento a l'apartat 3.1.1 Publicacions fetes per les BBII, la premsa dins l'organització va servir com a sistema informatiu i de propaganda per tal de fer arribar a tots els voluntaris estrangers notícies del conflicte, però també escrits de personalitats i de brigadistes per tal d'animar les tropes i informar-los de tot allò que succeïa a Espanya i al món. Mirta Núñez Ballart és una historiadora que ha estudiat de forma molt àmplia la Guerra Civil espanyola i té altres treballs relacionats amb les Brigades Internacionals.

Un altre treball universitari presentat l'any 1988 i que un any després va ser publicat com a llibre és la tesi de José Ramón Navarro Carballo titulada *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, en aquesta tesi que després va publicar com un llibre l'historiador recull el sistema sanitari que les BBII van construir a Espanya durant la guerra civil. El servei sanitari de les BBII es va crear per la necessitat de tenir un sistema sanitari propi per als brigadistes, per raons de llengua, facilitats per rebre el correu o per poder llegir premsa amb el seu propi idioma.¹²⁵

“El Servicio Sanitario de las Brigadas Internacionales era la “niña bonita” entre las unidades y servicios. Su personal brindaba su capacitación profesional, y añadía una entrega moral e ideológica, igual o superior a la de los restantes profesionales voluntarios en el ejército. Ellos habían dejado un mundo profesional muy valorado, social y económicamente, para llegar a frentes. En el organigrama nos encontramos una entidad de coordinación en el exterior y su

¹²⁵ GALLEGO, M. R., & LOSA, R. M. S. (2006). *La sanidad y las Brigadas Internacionales* (Vol. 5). Universidad de Castilla La Mancha, p. 162.

*nexo en España adonde se encauzan el material adquirido o donado y los voluntarios profesionales.”*¹²⁶

Un altre llibre publicat a Espanya de caràcter historiogràfic és *Els grafits de les Brigades Internacionals a l'església del Castell de Castelldefels (1938-1939)* es tracta d'una publicació feta l'any 1996 a Barcelona, coordinada per Antoni González. Aquesta obra consisteix en un estudi sobre els grafits que es troben a l'església del castell de Castelldefels, durant la Guerra Civil era una presó pels brigadistes internacionals, es calcula que hi van haver uns quatre-cents presoners entre el 1938 i el 1939. A la capella s'hi troben uns grafits fets per brigadistes durant el seu confinament a la presó. En el cas d' *Els grafits de les Brigades Internacionals a l'església del Castell de Castelldefels (1938-1939)* es tracta d'una obra historiogràfica però més local i concreta, no engloba tota la història de les BBII ni tampoc és un relat personal, sinó que estudia un fet concret que les BBII van protagonitzar.

Per últim, m'agradaria destacar les memòries d'una brigadista internacional, Lise London¹²⁷, que va escriure les seves memòries en dos volums, *Roja primavera* publicat l'any 1996 a Madrid i *Memoria de la resistencia* publicat també a Madrid l'any 1997. El conjunt dels dos volums es titula *La madeja del tiempo* i els dos volums són una autobiografia on narra la pròpia vida, el volum que ens interessa és el primer *Roja primavera* que recull el període de la seva vida en què va formar part de les BBII durant la guerra civil espanyola. Lise London, de pares espanyols emigrats a França, des de ben jove va militar al Partit Comunista francès i va acabar treballant a Moscou com a traductora per la Internacional Comunista. Quan esclata la guerra a Espanya, André Marty li va proposar acompanyar-lo a Espanya per tal d'organitzar les BBII i va acceptar. La vida de Lise London i del seu marit Artur London, del qual ja n'he fet esment a l'apartat 4.2.2.1 Bloc de l'Est, països comunistes, és excepcional, ambdós van formar part de les BBII, van ser membres actius de la resistència francesa durant la Segona Guerra Mundial i van ser deportats a camps d'extermini nazis, Lise a Ravensbrück i Artur a Mauthausen d'on en van sortir vius. Tot i la vida intensa de militància a favor de la llibertat, Lise London un any abans de morir¹²⁸ afirmava que:

*“Las Brigadas Internacionales fueron el mejor momento de mi vida.”*¹²⁹

¹²⁶ GALLEGO, M. R., & LOSA, R. M. S. (2006). *La sanidad y las Brigadas Internacionales* (Vol. 5). Universidad de Castilla La Mancha, p. 206.

¹²⁷ Montceau-les Mines, França 1916 – París, França 2012.

¹²⁸ <http://www.unidadcivicaporlarepublica.es/index.php/nuestra-memoria/semblanzas-y-biografias/5782-lise-london-una-roja-primavera>

¹²⁹ Entrevista feta a Lise London:

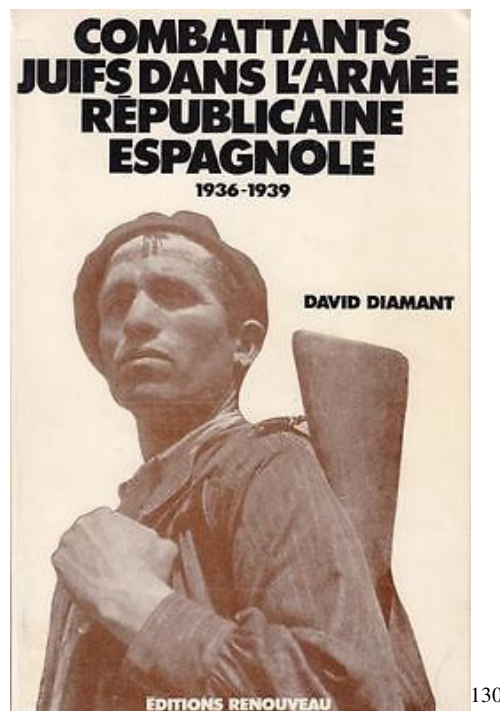
http://internacional.elpais.com/internacional/2012/04/02/actualidad/1333390251_752487.html

5.2 Escrits publicats entre el 1975 i el 1996 fora d'Espanya

Tot i que des de la finalització de la Segona Guerra Mundial, els països d'Europa i del món ja feia trenta anys que hi havia una normalitat política i social, sense cap conflicte bèl·lic i per tant les publicacions d'obres sobre la Guerra Civil espanyola eren habituals des del 1945, en aquest apartat hem centraré en el període des del 1975 al 1996, igual que l'aparat anterior 5.1 Escrits publicats a Espanya entre el 1975 i el 1996, ja que considero important dividir de la mateixa forma temporal tots els períodes seguint el curs de la història a Espanya. En aquest cas, recorreré les publicacions fetes a tots els països on hi ha publicacions fetes sobre les BBII entre el 1975 i el 1996, dividint el recorregut per continents o regions des de la zona on hi ha més publicacions a la que menys, per observar com han evolucionat des del període 1945 al 1975.

5.2.1 Europa, part occidental:

Respecte els llibres publicats a la part occidental d'Europa, per tant exclouent la publicacions fetes a països comunistes, hi trobem la majoria de publicacions del continent europeu sobre les BBII. En destacaré cinc per tal de veure a través de d'aquests cinc llibres diferents formes de tractar la temàtica dels brigadistes a diferents països. Cal destacar que la quantitat més elevada d'obres publicades sobre les BBII es troben en territori italià.

*Combattants juifs dans l'armée républicaine espagnole: 1936-1939*¹³¹, és un llibre publicat l'any 1979 a París per David Diamant. En aquesta obra es narra la història dels

¹³⁰ La imatge correspon a la portada del llibre *Combattants juifs dans l'armée républicaine espagnole: 1936-1939* escrit per David Diamant. <http://www.ebay.co.uk/itm/Combattants-juifs-dans-larmee-republicaine-espagnole-1936-1939-David-Diamant/181947897931>

¹³¹ Traducció: *Combatents jueus a l'exèrcit republicà espanyol: 1936-1939*.

combatents jueus dins l'exèrcit republicà espanyol. Les estimacions que s'han fet sobre el nombre de jueus que van participar a les BBII són força elevades, es comptabilitza que entre 4.000 i 8.000 brigadistes internacionals eren jueus, donar una xifra més precisa és difícil, ja que els voluntaris estaven repartits per nacionalitats i no per religió i en conseqüència es fa complicat identificar la quantitat exacte de voluntaris jueus.

*“Molts d'aquests voluntaris defensaven postulats internacionalistes, i la idea d'emfatitzar la seva identitat jueva els era aliena. [...] La proporció de jueus entre els voluntaris dels diferents països era en molts casos força superior a la seva representació en el conjunt de la població de cadascun d'ells. La notable presència de jueus a les Brigades Internacionals va contribuir a reforçar els estereotips antisemites del bàndol nacional, que solia parangona els jueus i els bolxevics.”*¹³²

Michael O'Riordan va publicar l'any 1979 a Dublín l'obra *Connolly Column: The story of the Irishmen who fought for the Spanish Republic 1936-1939*, que tracta sobre els voluntaris irlandesos que van formar part de la columna Connolly, una unitat d'uns 150 homes aproximadament que estaven integrats al batalló Lincoln de la Brigada XV, no es van integrar al batalló britànic, degut al conflicte que Irlanda i Anglaterra mantenien i per això van ser part del batalló Lincoln.

Un altre cas és el llibre d'Angelo Emiliani publicat a Florència l'any 1981, *Italiani nell'aviazione repubblicana spagnola*¹³³. Tot i que la majoria d'obres publicades a l'Europa occidental es troben a Itàlia, he considerat que triant aquesta podria ser un bon exemple per resumir la resta d'obres publicades a Itàlia. Angelo Emiliani en el seu llibre relata la història dels voluntaris italians que van combatre amb les BBII, però concentrant-se només amb aquells aviador italians que van lluitar al bàndol republicà. El fet d'escollir *Italiani nell'aviazione repubblicana spagnola* com a mostra representativa de les publicacions italians, ha estat pel fet que la consciència col·lectiva situa els italians al bàndol nacional, lluitant a les ordres de Franco i la presència de l'aviació legionària bombardejant durant el conflicte, per això, he cregut oportú fer constar un llibre publicat que recull als italians que van lluitar al bàndol republicà, aviadors de les BBII.

*Miners against fascism: Wales and the Spanish Civil War*¹³⁴ és un llibre publicat a Londres l'any 1984 per Hywel Francis. Amb aquest llibre el seu autor pretén explicar la raó per la qual molts miners gal·lesos van lluitar a la Guerra Civil espanyola amb les BBII.

“What is important is not the military experiences in Spain of the Welshmen who served in the International Brigades, however heroic and fascinating these might have been, but the kind of society which moulded their political outlook. I

¹³² REIN, R. (2011). L'apropiació de la memòria dels voluntaris jueus de la Guerra Civil espanyola per l'establishment sionista. *Segle XX: revista catalana d'història*, (4), 13-34, p. 15.

¹³³ Traducció: *Italianis a l'aviació republicana espanyola*.

¹³⁴ Traducció: *Miners contra el feixisme: Gal·les i la guerra civil espanyola*.

have therefore tried to trace the roots of what can be called 'proletarian internationalism' within the South Wales."¹³⁵

A manera de concloure aquest apartat sobre les publicacions fetes a l'Europa occidental entre el 1975 i el 1996 esmentaré una autobiografia feta per un brigadista suís, Hans Hutter¹³⁶ que l'any 1996 a Zurich, va publicar *Spanien in Herzen: ein Schweizer im Spanischen Bürgerkrieg*¹³⁷, un llibre biogràfic sobre la seva estada al batalló Thaelmann, dins la Brigada XII.

5.2.2 Bloc de l'Est, països comunistes:

Pel què fa a les publicacions fetes en els països sota domini comunista entre el 1975 i el 1996 són molt menors que durant el període del 1945 al 1975. A més, a part de la reducció de publicacions que tracten sobre les BBII, també és curiós com la majoria de la desena de publicacions fetes entre el 1975 i el 1996 siguin sobre memòries de voluntaris que van formar part de les BBII, per tant, en aquest apartat esmentaré tres de les autobiografies més rellevants.

138

*Spanienkrieg*¹³⁹ és l'autobiografia de Willi Bredel¹⁴⁰, publicada l'any 1977 a Berlín a la part est de la ciutat. Willi Bredel va formar part de les Brigades Internacionals dins del batalló Thaelmann sent-ne comissari.

¹³⁵ Fragment extret del llibre a: <https://muse.jhu.edu/book/34778> Traducció: "El més important no són les experiències militars a Espanya dels gal·lesos que van servir a les Brigades Internacionals, tot i això l'heroïcitat i la fascinació de tots ells es haver estat lluitant dins una societat que va modelar la seva perspectiva política. He tractat de resseguir les arrels del que es pot anomenar com "internacionalisme proletari" dins la conca del sud de Gales"

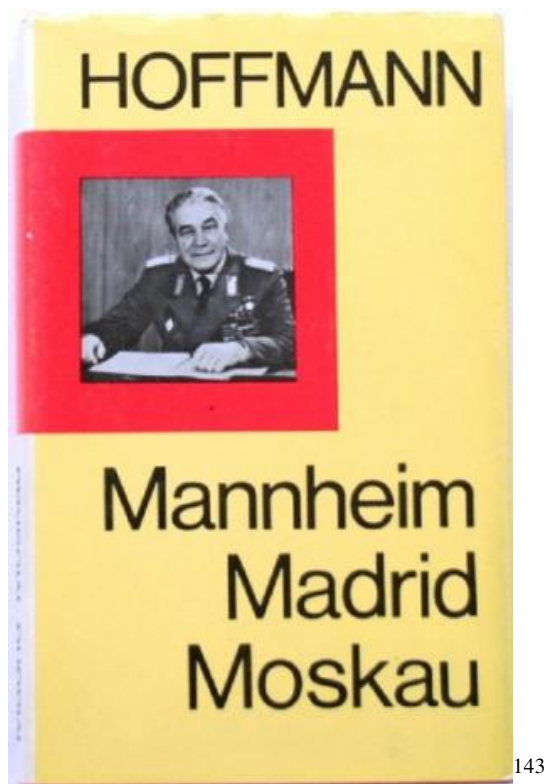
¹³⁶ 1913-2006

¹³⁷ Traducció: *Espanya al cor: un suís a la guerra civil espanyola*.

¹³⁸ Aquesta imatge correspon al llibre *Spanienkrieg*, que és l'autobiografia de Willi Bredel <https://www.amazon.de/Spanienkrieg-Zur-Geschichte-Internationalen-Brigade/dp/B00181NN84>

¹³⁹ Traducció: *La guerra civil espanyola*.

Valter Roman¹⁴¹, l'any 1980 a Bucarest es va publicar l'obra titulada *Evocari*¹⁴², que corresponen a les seves memòries com a brigadista internacional.

Un altre cas concret d'autobiografia és *Mannheim, Madrid, Moskau: Erlebtes aus drei Jahrzehnten*¹⁴⁴ publicat l'any 1982 a Berlín. És el relat personal de Heinz Hoffmann¹⁴⁵ que va servir a la Brigada XI dins el batalló Hans Beimler, compost per voluntaris alemanys.

Entre els anys 1975 i 1996, als països del bloc comunista no destaquen en quant a publicacions sobre les BBII, la majoria de les publicacions són escrites per membres que van formar-ne part i per tant, és una història subjectiva i no global.

¹⁴⁰ Hamburg, Alemanya 1901 – Berlín, Alemanya 1964

¹⁴¹ Oradea, Austria-Hongria 1913- Bucarest, Romania 1983.

¹⁴² Traducció: *Evocacions*.

¹⁴³ Portada del llibre *Mannheim, Madrid, Moskau* escrit per Heniz Beimler.

<https://www.zvab.com/products/isbn/9783327002087/17017472127>

¹⁴⁴ Traducció: *Manheim, Madrid, Moskay: experiències de tres dècades*.

¹⁴⁵ Manheim, Alemanya 1910 – Strausberg, Alemanya 1985.

5.2.3 Amèrica del Nord:

La historiografia nord americana durant els anys 1975 i 1996 té una desena de llibres dedicats a les BBII, sobretot destaquen els llibres que narren l'experiència dels nord americans dins d'elles, per això la majoria de les obres publicades tracten sobre la Brigada Lincoln, la número XV, que es va formar el gener del 1937 i que incloïa a diferents batallons: Radford, Dimitrov, Lincoln, George Washington, Batalló Espanyol, MacKenzie-Papineau i el batalló sis de febrer. Tot i que dins la Brigada Lincoln hi havia francesos i llatinoamericans, la majoria dels integrants eren nord americans o canadencs. Es calcula que uns 2.800 brigadistes internacionals provenien dels Estats Units i Canada.

Per mostrar alguns exemples de les obres publicades durant aquest període de temps, en citaré tres:

*Comintren army: the International Brigades and the Spanish Civil War*¹⁴⁶, publicat l'any 1982 a Kentucky per R.Dan Richardson. Es tracta d'una monografia sobre les BBII, recull tots els aspectes relacionats amb l'organització, fixant-se sobretot amb la utilització que la Internacional Comunista va fer de les BBII.

"While not denying the generous impulse that led many young men the world over to enlist in the cause of the Spanish Republic, he [Richardson] sees the Brigades primarily as instruments of communist policy. He argues that the directing force behind the enlistment, training, and deployment of the Brigades was the international communist organization—a compelling example of how the ends of propaganda and politics took precedence over military objectives.

Using a wide array of sources in English, Spanish, French, Italian, and German, and a thorough analysis of the Brigades' own voluminous literary output, Richardson clearly shows that the Brigades were a significant political, ideological, and propaganda instrument, which was used effectively by the Comintern for its own purposes, not only in Spain but on the larger world stage."¹⁴⁷

Un altre cas és *Recalling the good fight: an autobiography of the Spanish Civil War*¹⁴⁸ un llibre publicat a Massachussets l'any 1985, que correspon a com bé diu el títol

¹⁴⁶ Traducció: *L'exèrcit de la Comintren: les Brigades Internacionals i la Guerra Civil espanyola.*

¹⁴⁷ Traducció: "Sense negar el generós impuls que va portar a molts homes joves de tot el món a allistar-se a la causa de la República espanyola, ell [Richardson] veu les Brigades principalment com un instrument de la política comunista. Sosté que la força darrere de l'allistament, entrenament i desplegament de les brigades va ser l'organització, un exemple convincent comunista internacional de com els extrems de la propaganda i la política tenen precedència sobre els objectius militars. L'ús d'una àmplia varietat de fonts en anglès, espanyol, francès, italià i alemany, i una anàlisi exhaustiva de la pròpia producció literària de les Brigades, Richardson mostra clarament que les brigades eren un instrument polític, ideològic, i la propaganda significativa, el que era utilitzat eficaçment pels Comintern per als seus propis fins, no només a Espanya, sinó en l'escenari mundial més gran"

http://uknowledge.uky.edu/upk_european_history/22/

¹⁴⁸ Traducció: *Recordant la bona batalla: una autobiografia de la Guerra Civil Espanyola.*

l'autobiografia de John Tisa, voluntari nord americà, va ser un dels integrants de la Brigada Lincoln.

Per últim, com a curiositat historiogràfica voldria esmentar el llibre *Madrid 1937: letters of the Abraham Lincoln Brigade from the Spanish Civil War*¹⁴⁹ publicat l'any 1996 a Nova York. El llibre consisteix en una recopilació de lletres de membres de la Brigada Lincoln que van escriure des dels camps de batalla espanyols a familiars o amics als Estats Units.

*"These letters will lift your spirit and break your heart. They will take you back to a time when 2,800 Americans took up arms and confronted Hitler's Condor Legion, Mussolini's Black Shirts, and Franco's fascist cavalry on the battlefields of Spain. Here are the actual letters that Abraham Lincoln Brigade members wrote home from 1936 to 1939. Here are accounts of their combat experiences, the love letters they wrote under fire, tales of the friendships they formed among themselves and with their Spanish comrades, and their reports of history's first saturation bombing of civilian targets in Madrid and Barcelona."*¹⁵⁰

5.2.4 Oceania:

Des de l'inici d'aquest estat de la qüestió no havia trobat cap llibre publicat a Oceania. La presència de voluntaris vinguts des d'Austràlia o Nova Zelanda no són gaires comprats amb els d'Europa o Amèrica, tot i així n'hi van haver, soldats, infermeres o metges vinguts des d'Austràlia o Nova Zelanda van integrar-se a les Brigades Internacionals.

Per il·lustrar-ho amb un exemple tenim el llibre *Letters from Spain*¹⁵¹, publicat a Sydney l'any 1985 per Lloyd Edmonds. És una obra que compila la correspondència que va fer Edmonds des d'Anglaterra i Espanya a la seva família a Austràlia. És un exemple d'un australià que va formar part de les BBII. L'historiador Steve Niblo en una revisió del llibre d'Edmonds, *Letters from Spain* comenta que el més interessant del llibre és veure com un home pacífic com Lloyd Edmonds decideix allistar-se a les BBII per combatre el feixisme que s'estava estenen per Europa.¹⁵²

¹⁴⁹ Traducció: *Madrid 1937: cartes de la Brigada Abraham Lincoln des de la Guerra Civil espanyola.*

¹⁵⁰ Fragment que correspon a la contraportada del llibre. Traducció: "Aquestes cartes t'apujaran l'esperit i et trencaran el cor. Et portaran al temps quan 2.800 americans van agafar les armes i es van enfrontar a la Legió Condor de Hitler, a les Camises Negres de Mussolini i al calvari feixista de Franco als camps de batalla d'Espanya. Aquí trobaràs les cartes dels membres de la Brigada Abraham Lincoln que van escriure a les seves famílies entre el 1936 i el 1939. trobaràs les experiències als combats, cartes d'amor escrites sota el foc, històries d'amistat formades entre ells i amb els camarades espanyols i també els seus informes sobre els bombardejos a la població civil a Madrid i Barcelona."

¹⁵¹ Traducció: *Cartes des d'Espanya.*

¹⁵² <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=2300&context=alr>

6. Escrits més moderns des del 1996 fins a l'actualitat

En aquest apartat, hi recopilaré els escrits més moderns, a partir de l'any 1996 fins l'actualitat. Com ja vaig esmentar en l'apartat 5. Escrits publicats després de la fi del règim franquista, fins el 1996, la raó per la qual faig la divisió a l'any 1996 és perquè aquest any el Congrés dels Diputats espanyol va homenatjar oficialment per primera vegada des de la fi de la Guerra Civil a tots els BBII i els va concedir la ciutadania espanyola, fet que el president Juan Negrín els havia promès al novembre del 1938.

Dins les obres publicades en el període des del 1996 fins l'actualitat, s'ha de tenir en compte que hi ha un augment de publicacions respecte els anteriors períodes. Les obres que hi trobem són principalment de caràcter general, obres monogràfiques sobre voluntaris d'un país concret. També trobem obres elaborades pels protagonistes, però en aquest cas les publicacions s'han reduït comparat amb anys anteriors.

Podem considerar aquest període entre el 1996 i l'actualitat com l'eclosió de treballs publicats sobre les BBII. Tot i la proliferació de publicacions fetes ja des dels inicis de la creació de les BBII, els escrits més moderns s'allunyen cronològicament del període franquista o de la ideologia comunista que va ser present fins a principis dels anys 90 i per tant, els escrits més actuals es deslliguen de qualsevol ideologia imposada i per tant, les publicacions són més objectives.

6.1 Escrits publicats a Espanya des del 1996 fins a l'actualitat

Amb referència a les obres publicades a Espanya a partir del 1996, s'observa un augment considerable de publicacions amb una vuitantena de títols publicats a Espanya en destacaré els més rellevants o originals que aporten noves visions als estudis de les BBII.

L'historiador espanyol César Vidal l'any 1999 va publicar el llibre *Las Brigadas Internacionales* una monografia de la història de les BBII, aquest estudi aporta noves informacions sobre les BBII, ja que Vidal va accedir als arxius soviètic, recentment oberts amb la fi de la Unió Soviètica a principis dels anys noranta i per això el llibre de Vidal suma nova documentació dels arxius soviètics, amb entrevistes a voluntaris dels antics països comunistes i també incorpora informació de responsables del KGB i de la URSS. *Las Brigadas Internacionales* és un llibre molt crític amb les BBII, tant pel que fa a la seva creació com també per la finalitat de la presència de voluntaris estrangers.

La Brigadista: diario de una dinamitera de la Guerra Civil són les memòries d'Elizaveta Parshina¹⁵³, una brigadista russa que va treballar com a traductora per l'Estat Major de l'aviació soviètica a les BBII primer i després va acabar entrant en combat. El llibre va ser publicat l'any 2002, el mateix any de la seva mort.

¹⁵³ Oriol, Rússia 1913 – Moscú, Rússia 2002.

Canciones de las Brigadas Internacionales és un llibre que recopila les cançons que els BBII cantaven per animar els batallons. L'obra recopila les cançons que l'any 1938 el Comitè de Propaganda i Comissariat de les BBII havia publicat per primera vegada. *Canciones de las Brigadas Internacionales* recull les cançons que es van compondre durant la Guerra Civil, n'hi ha més de cent i amb diverses llengües, en destaquen les cançons amb castellà, però també n'hi ha amb anglès, alemany, francès, italià o rus. Una de les cançons més conegudes és Jarama Valley, composta en record dels brigadistes que van deixar la vida a la Batalla del Jarama, la seva estrofa inicial diu així:

*“There is a valley in Spain called Jarama
It's a place that we all know so well
It was there that we fought against the fascists
We saw a peaceful valley turn to hell.”¹⁵⁴*

Las Brigadas Internacionales: el hospital inglés de Huete és un estudi publicat l'any 2010 sobre la creació i el funcionament de l'hospital que les BBII van posar en funcionament l'any 1937 a Huete, a la província de Cuenca. L'autor, Manuel Olarte Madero ha investigat la història de l'hospital i diu:

“El “Hospital Inglés” de Huete era un lugar de carácter internacional donde quizá la nacionalidad británica fuera la más numerosa pero no la única. Desempeñando distintas funciones había norteamericanos, checos, rumanos, búlgaros, españoles, alemanes, neozelandeses entre otros. En el trabajaron médicos, enfermeras, mecánicos, personal de mantenimiento, políticos, conductores, electricistas, fontaneros, albañiles, etc. Todos ellos contribuyeron en el trabajo en la medida de sus posibilidades, posiblemente dando lo mejor de cada uno de ellos. Sin embargo, hay que destacar a aquellos que, de alguna manera, propiciaron que el hospital mantuviera su frenética y solidaria actividad durante los meses que ocupó el monasterio de la Merced de Huete.”¹⁵⁵

Dins d'aquest període temporal, del 1996 fins a l'actualitat, s'ha de destacar la creació del Centro de Estudios y Documentación de las Brigadas Internacionales l'any 2012 a Albacete (CEDOBI), és un centre conjunt entre l'Institut de Estudios Albacetenses “Don Juan Manuel” i la Universitat de Castella-La Manxa. La funció del CEDOBI és:

“La función general del CEDOBI es ampliar el conocimiento científico sobre las Brigadas Internacionales y la última guerra civil española (1936-1939). La ciudad de Albacete fue sede de las Brigadas Internacionales durante la guerra y centro de la memoria tanto para los extranjeros que recalaron en ella como para sus habitantes. También tuvieron relación con ellas pueblos de su provincia, donde los brigadistas se alojaron e instruyeron, como Almansa, Casas Ibáñez, Caudete, Chinchilla, Fuentealbilla, La Roda, Madrigueras, Mahora, Pozo

¹⁵⁴ Traducció: Hi ha una vall a Espanya anomenada Jarama/ És un lloc que tots coneixem molt bé/ Va ser allà on lluitarem contra els feixistes/ varem veure una pacífica vall convertir-se en l' infern.

¹⁵⁵ Fragment del llibre. <http://www.huete.org/hospitalinglesdehuete/> Pàg.51.

Rubio y Tarazona de La Mancha, o poblaciones conquenses como Quintanar de la República, hoy Quintanar del Rey, o Villanueva de la Jara."¹⁵⁶

La funció general del CEDOBI és encoratjar la memòria dels brigadistes i ampliar el coneixement científic sobre les BBII. Un dels objectius principals és la divulgació dels estudis fets de les BBII a través de la Col·lecció "La luz de la Memoria", consisteix en la publicació de llibre relacionats amb les BBII. Des del 2012 fins l'actualitat han publicat una vintena de títols. Tot seguit esmentaré alguns dels títols més destacables:

Las Brigadas Internacionales. El contexto internacional, los medios de propaganda, literatura y memorias. Aquest llibre publicat l'any 2003 va ser coordinat per Manuel Requena i Rosa Mª Sepúlveda és una obra que recull les aportacions fetes en el Segon Fòrum Internacional sobre les BBII, hi engloba les investigacions fetes en el camp de la investigació històrica, temes de política internacional, la questio militar, la propaganda, la literatura o bé l'experiència del retorn dels brigadistes als seus països d'origen. També es centra en els testimonis biogràfics d'alguns voluntaris.

La sanidad en las Brigadas Internacionales, obra publicada l'any 2006 coordinada per Manuel Requena i Rosa Mª Sepúlveda. Aquesta publicació recull per primera vegada la història de la sanitat dins les BBII, descriu els aspectes sanitaris des de diferents perspectives, el funcionament dels hospitals que van crear les BBII, els records de metges i infermeres, els avenços mèdics que hi van haver durant el conflicte bèl·lic...

Los voluntarios latinoamericanos en la Guerra Civil Española publicació feta l'any 2008 i escrit per Gino Baumann, un autodidacte suís que es va interessar per la presència de brigadistes vinguts des de països llatino americans. En aquest llibre s'incorporen noves aportacions respecte els voluntaris que procedien de països de Sud Amèrica o l'Amèrica Central. Gino Baumann recull informació de més d'una vintena de països que van tenir ciutadans seus lluitant en els batallons de les BBII, i investiga la història global de cada país, analitzant el què van fer els governs respecte la presència de ciutadans seus a un conflicte aliè i identifica més de 2500 voluntaris dels diferents països llatino americans.

Al lado del gobierno republicano. Los brigadistas de Europa del Este en la Guerra Civil Española publicat l'any 2009 i també coordinat per Manuel Requena i Rosa Mª Sepúlveda. En aquest cas, la publicació es centra en l'estudi dels brigadistes procedents dels països de l'est, a través dels diferents capítols s'intenta donar llum a la presència del voluntaris vinguts de països comunistes, explicant les causes que els van portar a integrar-se a les BBII, quines eren ideologies dels membres i les diferències segons les diferents nacionalitats.

Los brigadistas chinos en la guerra civil. La llamada de España (1936-1939), aquest llibre es va publicar l'any 2013 i va ser fruit de l'estudi exhaustiu de més de deu anys del matrimoni format pels científics Hwei-Ru i Len Tsou. Tot i que les xifres són difícils de concretar, es comptabilitza que un centenar de brigadistes procedien de la Xina, *Los*

¹⁵⁶ Pàgina web del Centro de Estudios y Documentación de las Brigadas Internacionales:
<http://www.brigadasinternacionales.uclm.es/el-cedobi/>

brigadistas chinos en la guerra civil. La llamada de España (1936-1939) recull la història de tretze brigadistes xinesos i repassa les seves vides. Dels estudis fets per Hwei-Ru i Len Tsou se sap que la majoria dels brigadistes xinesos no van arribar de la Xina sinó que prèviament a l'esclat de la Guerra Civil ja estaven establerts en països occidentals, sobretot a Europa i als Estats Units.

Aquests cinc títols esmentats del CEDOBI són només una petita mostra de les publicacions que han fet des del 2012, he intentat agafar les obres principals que aporten visions diferents a les descrites fins ara. El CEDOBI també ha publicat llibres de caràcter menys general i té obres publicades de relats personals com per exemple *La libertad, Sancho...Testimonio de un soldado de las Brigadas Internacionales* que correspon a les experiències del brigadista mexicà Juan Miguel de Mora mort al març del 2017. O també, *Aventurero idealista* que conté les reflexions de vida de George Sossenکو, brigadista rus.

Pel què fa als llibres publicats a Espanya entre el 1996 fins a dia d'avui, he de destacar l'última publicació, *Breve historia de las Brigadas Internacionales* publicat a finals del 2016 per Jaume Claret, doctor en història per la Universitat Pompeu Fabra i professor

¹⁵⁷ Estàndard que portaven els brigadistes xinesos.

<https://atalayaroja.wordpress.com/2017/01/31/defendamos-madrid-la-cancion-china-que-nos-unio-contra-el-fascismo/>

de la Universitat Oberta de Catalunya. En la seva última obra, sintetitza de forma clara i concisa la història de les BBII.

A tall de conclusió d'aquest apartat de llibres més contemporanis, vull destacar la publicació del llibre *Buscant en Kevin* de Manel Montero, publicat a Vic l'any 2014. La raó per la qual destaco aquest llibre és per posar de relleu una petita obra que va escriure un policia municipal de la Guàrdia Urbana de Vic després de coincidir un matí de Tot Sants al cementiri de Vic amb una noia estrangera que buscava la tomba d'un noi anomenat Kevin Rebecchi. A partir d'aquí en Manel, l'autor del llibre, va començar a indagar sobre la presència d'un noi estranger al cementiri de Vic. Montero va descobrir que en Kevin Rebecchi havia estat un brigadista australià i que va morir a l'hospital americà que les Brigades Internacionals tenien a Vic entre l'abril del 1938 i el febrer del 1939. *Buscant en Kevin* narra la història d'en Kevin, d'on provenia, què el va portar a integrar-se a les BBII i quin va ser el seu final a Vic.

158

6.2 Escrit publicats fora d'Espanya des del 1996 fins l'actualitat

A partir de l'any 1996 el nombre de publicacions fetes fora d'Espanya disminueixen en el seu nombre. Ja no hi trobem tantes memòries de brigadistes, però tot i la disminució de les obres publicades, hi ha un augment respecte períodes anteriors de publicacions fetes per historiadors, que tracten de voluntaris de zones específiques d'Itàlia, d'Escòcia, els Estats Units, Nova Zelanda... El caràcter bibliogràfic de les publicacions d'aquest període es centra sobretot en obres historiogràfiques fetes a mans d'historiadors. Com en els aparats anteriors, faré el buidatge d'aquest període dividint

¹⁵⁸ Fotografia que correspon al sepulcre de brigadistes internacionals al cementiri de Vic. Abril del 2017.

les obres publicades segons el continent, per tal d'agrupar les publicacions de cada zona.

6.2.1 Europa

Amb referència als llibres publicats en territori europeu, en aquest nou apartat del període més actual no faré dos grups entre l'Europa occidental i l'Europa de l'Est amb els països comunistes, ja que als anys noranta la Unió Soviètica s'havia desintegrat i per tant considero que en aquest nou apartat no és necessària la divisió dins Europa.

L' historiador francès Rémi Skoutelsky té dos llibres publicats relacionats amb les BBII, *L'espoir guidait leurs pas: les volontaires français dans les Brigades Internationales, 1936-1939*¹⁵⁹ i *Novedad en el frente*, el primer publicat l'any 1996 i el segon l'any 2006, amb ambdós llibres es proposa a crear una història sobre els BBII de forma objectiva, basant-se amb els seus estudis que l'han portat als arxius de la Komintern a Moscou, on ha recopilat informació sobre la creació de les BBII, dels voluntaris que hi van participar, les qüestions militars... Skoutelsky lamenta que a França no s'hagi estudiat més profundament la presència de ciutadans francesos dins les BBII. Rémi Skoutelsky estudiant les BBII ha dividit les diferents memòries que han sorgit, la memòria comunista, la memòria col·lectiva francesa, el cas particular de la memòria nord americana, la memòria espanyola i la memòria dels propis voluntaris.

Hans Landauer¹⁶⁰ amb només setze anys va allistar-se a les BBII i va integrar-se al Batalló austríac "12 de febrer del 1934" dins la Brigada XI. Durant la Guerra Civil espanyola va lluitar amb la companyia d' metralladores, va ser ferit al setembre del 1937 i va contraure el tifus, va passar una llarga temporada a diferents hospitals de la zona republicana. Amb la marxa de les BBII al novembre del 1938 Hans Landauer va quedar-se per tal de frenar l'avenç del bàndol nacional cap a la zona de Catalunya. Finalment al febrer del 1939 va passar la frontera amb França i va ser internat als camps de refugiats del sud de França. Com d'altres brigadistes va ser enviat a un camp de concentració alemany, al juny del 1941 va arribar a Dachau d'on va sortir-ne viu l'abril del 1945 i va retornar a Àustria. Un cop jubilat, Hans Landauer es va dedicar a recopilar informació de tots els austríacs que havien format part de les BBII, de les seves exhaustives investigacions en va sorgir *Lexikon der österreichischen Spanienkämpfer 1936-1939*¹⁶¹, obra publicada juntament amb Erich Hackl. Es tracta d'un dels estudis més complets sobre els voluntaris de les BBII d'un país en concret, recull informació de més de 1400 brigadistes austríacs.

"No me arrepiento para nada de haber estado en España en aquellos momentos, no me lo hubiese perdido por nada del mundo. Para mí fue el

¹⁵⁹ Traducció: *L'esperança guiava els seus passos: voluntaris francesos a les Brigades Internacionals, 1936-1939*.

¹⁶⁰ Oberwaltersdorf, Austria 1921 – idem, 2014.

¹⁶¹ Traducció: *Diccionari dels voluntaris austríacs a l'Espanya republicana, 1936-1939*.

magisterio de mi vida. Aquí aprendí lo que era camaradería, solidaridad, el tener consideración con los demás."¹⁶²

La periodista Yvonne Scholten va publicar l'any 2011 a Amsterdam el llibre titulat *Fanny Schoonheydt. Een Nederlands meisje strijdt in de Spaanse Burgeroorlog*¹⁶³, aquest llibre relata la vida de Fanny Schoonheydt¹⁶⁴, l'única dona holandesa de la qual es té constància que va lluitar a la Guerra Civil espanyola, hi van participar altres dones holandeses, però eren infermeres. Fanny Schoonheydt va arribar a Catalunya l'any 1934, on ja hi havia una colònia de jueus alemanys que havien escapat del III Reich. Des de bon principi al juliol del 1936 ja va incorporar-se a les milícies republicanes.

165

"¡Cómo olvidarla! Fanny era alta, rubia y fumaba... ¡Fumaba! Ninguna mujer en aquella época fumaba en público, ella lo hacía. Los hombres la respetaban, eso lo recuerdo bien. A nosotras, las mujeres militantes, no nos hacía mucho caso."¹⁶⁶

6.2.2 Amèrica del Nord

En quant a les publicacions fetes als Estats Units o Canadà durant aquest període es centren en llibres sobre l'experiència dels voluntaris americans dins les BBII o bé, memòries dels propis brigadistes tot i que amb menor quantitat que anys anteriors o

¹⁶² ROPERO, J. M. P., & GALLEGU, M. R. (1996). Memorias de vida: Albacete y las Brigadas Internacionales en el recuerdo de los voluntarios de la libertad. *Al-Basit: Revista de estudios albacetenses*, p. 218.

¹⁶³ Imatge de la Fanny Schoonheydt, una noia holandesa que va lluitar a la Guerra Civil espanyola.

¹⁶⁴ Rotterdam, Holanda 1921- Amsterdam, Holanda 1961.

¹⁶⁵ Fotografia de Fanny Schoonheydt <http://www.albavolunteer.org/2011/12/queen-of-the-machine-gun-fanny-schoonheydt-dutch-miliciana/>

¹⁶⁶ Militant comunista durant la Guerra Civil espanyola. Va conèixer a la Fanny Schoonheydt i la va descriure així.

biografies de voluntaris fetes per historiadors o familiars del mateixos. Destacaré alguns quantes publicacions destacables.

*The aura of the cause: a photo album for North American volunteers in the Spanish Civil War*¹⁶⁷, publicat a Massachussets per Cary Nelson l'any 1997. Aquesta publicació és fruit d'una exposició fotogràfica dedicada a la presència d'americans a les BBII dins la Guerra Civil Espanyola, d'aquí en va sorgir aquest llibre que recull fotografies de la vida diària dels voluntaris americans, al front, a les trinxeres o del personal mèdic

Un altre publicació diferent a l'anterior és *Spain's Cause Was Mine*¹⁶⁸, llibre publicat també l'any 1997 a Illinois per Hank Rubin. L'obra és una autobiografia de l'autor i descriu les seves experiències com a membre de la Brigada Lincoln, primer com a cap d'una companyia de metralladores però després de caure ferit, es va dedicar a la conducció d'ambulàncies, era estudiant de medicina a UCLA i a part de conduir ambulàncies també feia el triatge dels ferits. Així mateix *Comrades: tales of a brigadista in the Spanish Civil War*¹⁶⁹ de Harry Fisher¹⁷⁰ publicat a Nebraska l'any 1998 relata les experiències de Harry Fisher brigadista nord americà que formava part de la Brigada XV Lincoln, durant un temps Fisher va ser l'enllaç del comandant de la seva unitat Oliver Law, brigadista afro americà. Quan Oliver Law va morir a la batalla de Brunete, Harry Fisher va ser un dels que el va enterrar i va escriure:

*"Aquí jau Oliver Law, el primer negre nord americà que ha manat blancs nord americans a la batalla."*¹⁷¹

A la mort de Harry Fisher, al març del 2003, un altre brigadista mexicà i amic, Juan Miguel de Mora li va dedicar un poema, aquí un fragment:

*"No hay hoy en la Tierra suficientes héroes
Para inclinar bandera al paso de tu vida,
Allá donde no hay muerte, sino recuerdo vivo.*

*Descansa en paz, hermano, que habrá un día
En que los hombres de entonces
Sean dignos de los héroes como tú."*¹⁷²

6.2.3 Oceania

Pel què fa a les publicacions fetes a Oceania, continuen sent poques, si les comparem amb les que es fan a Europa o Amèrica, tot i així durant el període del 1996 fins l'actualitat trobem un parell de publicacions interessants, ambdues fetes per Mark

¹⁶⁷ Traducció: *L'aura de la causa: un album fotogràfic dels voluntaris nord americans a la Guerra Civil Espanyola.*

¹⁶⁸ Traducció: *La causa d'Espanya era la meva.*

¹⁶⁹ Traducció: *Camarades: històries d'un brigadista a la Guerra Civil Espanyola.*

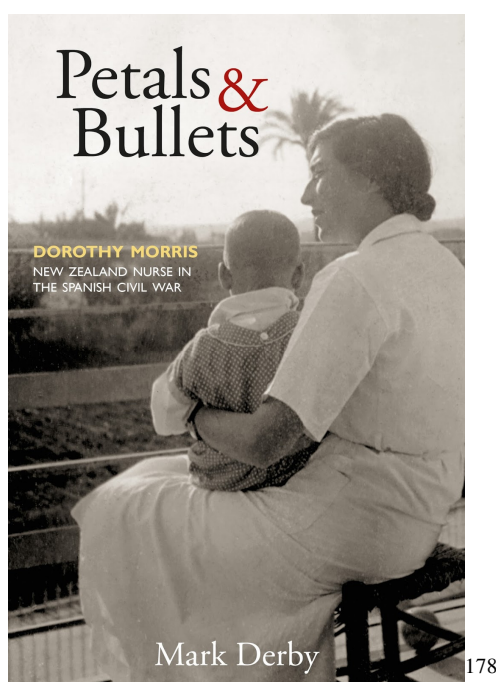
¹⁷⁰ Nova York, Estats Units 1911 – Nova York, Estats Units 2003.

¹⁷¹ <http://www.harryfisher.net/>

¹⁷² GALLEGO, M. R. (2003). Las Brigadas Internacionales: el contexto internacional, los medios de propaganda, literatura y memorias (No. 1). Univ de Castilla La Mancha. Pàgina final.

Derby, historiador neozelandès. L'any 2009 va publicar el seu estudi *Kiwi Compañeros: New Zealand and the Spanish Civil War*¹⁷³, aquest llibre és un compendi de diferents històries de vida de voluntaris neozelandesos que van participar a la Guerra Civil Espanyola. L'autor pretén plasmar les experiències de voluntaris que provinents de Nova Zelanda van acabar lluitant a les trinxeres d'Espanya o bé, van ser metges o infermeres que van formar part del sistema sanitari de les BBII. L'objectiu de Mark Derby és preservar el noms i els fets que els homes i les dones que van participar a una guerra remota, confusa i cruel que no ha arribat a formar part de la memòria col·lectiva de Nova Zelanda.¹⁷⁴ Amb la seva recerca Mark Derby ha pogut recopilar la història de més de vint neozelandesos que van prendre part de la Guerra Civil Espanyola d'una forma o altre, sent soldats, metges o infermeres.

*Petals and bullets: Dorothy Morris: New Zealand nurse in the Spanish Civil War*¹⁷⁵ biografia publica l'any 2015. Mark Derby ressegueix la vida de Dorothy Morris¹⁷⁶, de la qual ja n'havia fet una breu referència¹⁷⁷ al seu llibre anterior *Kiwi Compañeros: New Zealand and the Spanish Civil War*. A la biografia *Petals and bullets: Dorothy Morris: New Zealand nurse in the Spanish Civil War*, coneixem la història de Dorothy Morris, les raons per les quals va viatjar fins a Espanya, les experiències com a infermera en cap cuidant ferits de la Brigada XIII o ensenyant a noies espanyoles a ser bones infermeres.

¹⁷⁴ DERBY, M. (2011). *Compañeros" Kiwis"*. *Nueva Zelanda y la guerra civil española* (Vol. 9). Univ de Castilla La Mancha, p. 22.

¹⁷⁵ Traducció: Pètals i bales: Dorothy Morris: una infermera nova zelandsa a la Guerra Civil Espanyola.

¹⁷⁶ Cromwell, illa sud de Nova Zelanda, 1904 -

¹⁷⁷ DERBY, M. (2011). *Compañeros" Kiwis"*. *Nueva Zelanda y la guerra civil española* (Vol. 9). Univ de Castilla La Mancha, p. 145.

¹⁷⁸ Portada del llibre *Petals and Bullets* de Mark Derby.
<http://www.pottonandburton.co.nz/store/petals-bullets>

7. Webs dedicades a les Brigades Internacionals

Actualment, vuitanta anys després de la creació de les BBII, hi ha una comunitat molt extensa a través d'associacions i organitzacions que treballen constantment per a la conservació de la memòria de tots els homes i dones que van formar part de les BBII entre el 1936 i el 1938. Seguidament, esmentaré algunes de les principals associacions dedicades a preservar la memòria de les Brigades Internacionals, totes elles tenen com a objectiu principal és difondre la història de tots els voluntaris que van integrar les BBII i ho fan mitjançant homenatges, exposicions, erigint monuments, posant plaques en la seva memòria, organitzen jornades i conferències, o publiquen llibres que tracten sobre la història de les BBII.

- Asociación de amigos de las Brigadas Internacionales (2010).

<http://www.brigadasinternacionales.org/>

- Abraham Lincoln Brigade Archives (2008).

<http://www.alba-valb.org/>

- Les Amis des Combattants en Espagne Republicane (2006).

<http://www.acer-aver.fr/index.php>

- International Brigade Memorial Trust (2001)

<http://www.international-brigades.org.uk/>

- Asutriacos por la libertad de España (s.d)

<http://www.doew.at/erinnern/biographien/spanienarchiv-online>

- SIDBRINT: Sistema de Información Digital sobre las Brigadas Internacionales (s.d)

<http://sidbrint.ub.edu/>

Aquestes són les organitzacions principals que es dediquen de forma activa la preservació de la memòria de les BBII, totes aquestes associacions fan publicacions regulars a les seves pàgines web, no es tracten de publicacions físiques, però són publicacions constants, cada setmana sobre temes relacionats amb les Brigades Internacionals.

8. Conclusions

L'última part del treball servirà per resumir les idees principals que s'han anat desenvolupant al llarg de totes les pàgines anteriors, la intenció no és tornar a citar les més de setanta obres que s'han analitzat, sinó que l'objectiu de la conclusió és exposar les qüestions i els punts més importants que han sorgit arran de la realització d'aquest treball i també quins són els aspectes que encara queden per investigar amb més profunditat, què falta per analitzar o bé, que s'hauria de matisar del què s'ha estudiat fins ara.

El principal objectiu de fer un estat de la qüestió, sobre una temàtica en concret, en aquest cas sobre les Brigades Internacionals, és estudiar, quins són els punts o les qüestions que han estat estudiades fins a dia d'avui i si s'escau i n'hi ha, dir quins punts de la història de les BBII encara s'han d'estudiar o han estat poc investigats.

Els primers estudis realitzats són contemporanis al propi conflicte, entre el 1936 i el 1939 i ens trobem amb treballs que ens ofereixen una visió partidista, són escrits per voluntaris o persones pròxims al bàndol republicà. Els escrits sorgits durant aquest període són principalment publicacions biogràfiques, relats personals de membres que formaven part o havien format part de les Brigades Internacionals. No obstant això, durant aquests mateixos anys també hi ha la publicació d'obres periodístiques però no són objectives, estan fetes des de organitzacions comunistes i per tant, no fan un relat transversal sinó partidista.

Durant la postguerra i tota la dictadura de Franco, entre el 1939 i el 1975 es pot observar que hi ha una diferència notable entre els treballs que són publicats a Espanya i els que es publiquen a d'altres països. Les publicacions fetes en territori espanyol són escasses i les poques que hi ha són fidels al règim franquista, per tant, presenten les Brigades Internacionals amb una visió esbiaixada de la realitat.

Pel contrari, els estudis fets durant aquests mateixos anys fora d'Espanya són molt més nombrosos, no només en quantitat sinó també en varietat. Hi ha un gran nombre de publicacions fetes a diferents zones, a l'Europa de l'Est, a Amèrica del Nord, a l'Europa occidental o a l'Amèrica Llatina. De tots aquests treballs continuen destacant els relats en primera persona de brigadistes que tenen com a objectiu fer saber quina va ser la seva missió en el conflicte bèl·lic i també donar a conèixer als seus països d'origen la seva veritat, el perquè van decidir integrar-se a les Brigades Internacionals i lluitar a una guerra que no els era pròpia.

És a finals dels anys setanta i vuitanta, amb el retorn de la democràcia a Espanya, quan va començar una nova manera d'interpretar el paper que havien jugat les BBII dins la Guerra Civil espanyola. Des d'aquest moment, tot i que hi continuen havent publicacions biogràfiques, sorgeixen obres més científiques, de caràcter històric, molt ben documentades i objectives.

Amb el sorgiment d'obres històriques també es van diversificar els camps d'estudi dins la història de les BBII, a partir d'aquí s'amplien les temàtiques a l'hora d'escriure sobre

les Brigades Internacionals. Alguns dels camps que es van començar a estudiar a partir d'aquest moment són: la sanitat, les dones, la premsa, els llatinoamericans o la vida quotidiana entre d'altres.

Amb l' inici del nou segle, es produeix una eclosió de treballs sobre el tema, hi ha un gran nombre d'articles i llibres que tracten des d'una perspectiva o un altre el fenomen de les Brigades Internacionals. La majoria dels treballs més contemporanis han estat elaborats per historiadors que tracten temes més específics sobre brigadistes de nacionalitats concretes, el sistema sanitari de les BBII, la premsa dins les BBII o bé biografies de brigadistes fetes per historiadors, ja no són relats autobiogràfics.

Els treballs fets en el segle XXI, aprofundeixen sobre temes que potser ja havien estat tractats amb anterioritat però amb la perspectiva dels temps i la no implicació dels autors del llibre fa que aquestes obres siguin objectives, més professionals i menys partidistes.

Respecte a les qüestions que ja han estat estudiades, tal i com hem observat al llarg de tot el treball, hi ha: biografies de brigadistes que van morir als camps de batalla, però mitjançant les cartes i els escrits que van deixar, es va refer la seva experiència, autobiografies de supervivents de nacionalitats molt diverses que relaten la seva participació dins les Brigades Internacionals, historiadors que han intentat escriure la història total de les BBII, estudis específics sobre els voluntaris de nacionalitats en concret, la sanitat, les cançons, la premsa o els jueus. Aquests són alguns dels camps més estudiats sobre la història de les Brigades Internacionals.

Després d'haver fet el treball, considero que l'objectiu d'analitzar i ordenar la informació trobada sobre les Brigades Internacionals i tot els fets que hi estan relacionats s'ha complert de manera satisfactòria. Tot i la complexitat de la temàtica, amb publicacions fetes arreu del món i amb multiplicitat d'idiomes, he pogut resumir i desenvolupar d'una forma coherent i ordenada tota la informació que havia recopilat.

Amb la realització d'aquest Treball Final de Grau sobre les Brigades Internacionals he pogut comprovar que la temàtica ha estat des dels inicis de la creació de les BBII una qüestió molt recurrent d'estudi i de treball. Al llarg de tots aquests mesos que he treballat en el Treball Final de Grau, he trobat més de sis cents títols relacionats amb les Brigades Internacionals, de procedència molt diversa, des de Christchurch a Nova Zelanda a Vic, capital de la meua comarca.

Després d'analitzar tota la informació que conté aquest treball, és evident que la majoria de les publicacions que s'han fet es tracten de biografies o autobiografies d'aquells homes i dones que van formar part de les Brigades Internacionals. Ara bé, també trobem des de finals dels anys noranta, però sobretot al segle XXI moltes publicacions fetes per historiadors que analitzen aspectes relacionats amb les BBII.

La història de les Brigades Internacionals ha generat des dels seus inicis molta literatura, amb camps d'estudi molt variats, però en aquest últim apartat de conclusions voldria destacar també les qüestions que he trobat a faltar, aspectes de les

BBII que han estat poc o gens estudiades, o que no he aconseguit trobar cap exemple que tractés sobre el tema. Per posar algun exemple, no he trobat cap estudi que tracti específicament de les dones que van formar part de les BBII dins els batallons, sabem que n'hi van haver perquè hi ha publicacions sobre dones en concret, però no hi ha un estudi exhaustiu de totes elles, també és important l'absència d'estudis sobre els brigadistes àrabs, per a tots és sabut que al bàndol nacional hi van participar-hi soldats àrabs, però i al bàndol republicà? El llibre de Francisco Sánchez Ruano, *Islam y la guerra civil española: moros con Franco y con la República* aporta proves que dins les files de les Brigades Internacionals hi van participar un miler d'àrabs, però no hi ha un estudi concret de la població àrab, també es té constància que a les files de les BBII hi van lluitar palestins, però en canvi, encara no s'ha estudiat exhaustivament.

En termes generals la historiografia respecte la història de les BBII ha avançat molt en el coneixement del què va passar entre el 1936 i el 1938, anys en què la organització de les BBII va estar en actiu. Pel què fa als avenços produïts en l'estudi és evident que hi ha hagut una evolució. Al principi destacaven les publicacions de caràcter biogràfic d'un membre en concret de les BBII, tot i que també hi ha des del principi intents d'estudis més globals sobre el conjunt de les BBII. Però aquest estudis més generals no comencen a ser estudis historiogràfics pròpiament dits fins a mitjans dels anys 80 quan hi ha historiadors que s'especialitzen en fets concrets de les BBII, com per exemple; la premsa, les cançons, la sanitat, les dones, els jueus... Per tant, el coneixement del què va passar és molt ampli i exhaustiu, ha prosperat de forma quantitativa, hi ha un gran nombre de publicacions des dels inicis fins a dia d'avui, i qualitativa, els estudis han millorat considerablement, inicialment eren publicacions més partidistes, de caràcter comunista i amb el pas del temps i la perspectiva històrica, les publicacions són objectives i centrades en els fets i successos que van esdevenir durant el període en què les BBII van estar en actiu.

Com s'ha pogut observar, les Brigades Internacionals han estat un tema molt estudiat i analitzat des de la seva creació l'any 1936 fins a l'actualitat. Després de totes les lectures realitzades en llibres, articles i pàgines web, puc afirmar que la història de les Brigades Internacionals té una atracció especial. A través de les lectures fetes de llibres fetes per historiadors, tot i la seva objectivitat i el seu rigor en l'estudi que havien realitzat, sempre hi havia una admiració o una curiositat cap als protagonistes que van formar part de les Brigades Internacionals.

La qüestió de les BBII és més enllà d'un tema estudiat acadèmicament, també, tal i com es pot constatar en aquest Treball Final de Grau, un tema de memòria progressista. La recuperació de la memòria dels voluntaris que van integrar les BBII ha anat augmentat progressivament amb el temps. Inicialment en els primers anys després de la fi de la Guerra Civil i de la Segona Guerra Mundial, la majoria de llibres publicats sobre les BBII eren biografies o autobiografies d'homes i dones que explicaven el seu pas per la organització de les BBII i les seves experiències a la guerra.

En el transcurs d'aquest treball he pogut constatar que les BBII neix d'un compromís militant de voler donar a conèixer la història de les Brigades Internacionals i fer memòria de tots els voluntaris i voluntàries que van formar-ne part.

L'objectiu d'aquest Treball Final de Grau era fer un estat de la qüestió, un estudi el més exhaustiu possible sobre com ha estat tractat dins l' historiografia el tema de les Brigades Internacionals que va ser una organització formada per donar suport a l'Exèrcit republicà a la Guerra Civil espanyola. Un cop finalitzat el treball i veient amb perspectiva tots aquests mesos de recerca i realització del treball, puc constatar que l'objectiu principal ha estat resolt. Les BBII van ser formades per integrants de moltes nacionalitats i llengües diverses i això va fer que l'estat de la qüestió no es centrés només en un país o continent en concret, sinó que recollís tot el conjunt de publicacions fetes al llarg de més de vuitanta anys a diferents parts del món. La complexitat va suposar trobar obres rellevants publicades en ciutats i països molt heterogenis, ja que l'objectiu era fer un estat de la qüestió complet i que mostrés a la mesura que fos possible totes aquelles publicacions fetes als països de procedència dels brigadistes internacionals.

D'altra banda, en els mesos que va durar la recerca d'obres relacionades amb les BBII, em vaig adonar de la magnitud de la temàtica triada, la gran quantitat de publicacions fetes al respecte de les BBII és abismal i descartar el gra de la palla en ocasions em va semblar impossible. Tot i això, el gran nombre d'obres fetes no només a Espanya, sinó a la resta del món, amb multiplicitat d'idiomes, ha fet d'aquest Treball Final de Grau, un treball més complet i divers, recollint qualsevol publicació destacable, de qualsevol país i amb qualsevol idioma. Crec que amb la diversitat de publicacions esmentades, més de setanta, al llarg de tot el treball, he pogut fer un estat de la qüestió transversal.

Com a conclusió més personal, he observat que la historiografia ha tractat àmpliament el tema de les Brigades Internacionals, des d'estudis específics del funcionament de les BBII fins a relats personals, recopilacions de cartes i memòries ben vives dels seus protagonistes. Tot i la gran quantitat de literatura escrita, a dia d'avui el record del què van significar i van ser les BBII en la població actual és minsa. Durant tots aquests mesos en què he anat realitzant el Treball Final de Grau, els meus familiars, amics o coneguts quan em preguntaven a què dedicava el meu treball i els responia que a les Brigades Internacionals, la majoria de vegades la meua resposta havia d'anar acompanyada d'una explicació de què eren les BBII. Per aquesta raó, el procés de fer aquest treball m'ha fet reflexionar molt sobre per què tot i la gran varietat d'historiografia publicada, la història i el significat de les Brigades Internacionals no s'hagi traslladat a la majoria de la població. Per això, trobo de gran importància la feina que fan moltes de les associacions d'amics de les BBII i el treball acadèmic que es fa al CEDOBI (Centro d'Estudios y Documentación de las Brigadas Internacionales) a Albacete, que mitjançant la publicació de llibres i la realització d'homenatges recorden la memòria històrica de tots els voluntaris i voluntàries que van formar part de les Brigades Internacionals.

**BRIGADES INTERNACIONALS
VOLUNTARIS DE LA LLIBERTAT
1936-1938**

9. Bibliografía

9.1 Libres:

ARTIGAS, M. L. P. (2012). *Sistema de información digital sobre las brigadas internacionales: brigadistas, fuentes documentales y bases de datos (SIDBRINT)* (No. 10). Univ de Castilla La Mancha.

BAUMANN, G. G. F. (1997). *Los voluntarios latinoamericanos en la Guerra Civil Española: en las brigadas internacionales, las milicias, la retaguardia y en el Ejército Popular*. Editorial Guayacán.

BLANES, N., & SÁNCHEZ CASTILLO, A., & QUINN, P. (2014). *Las cartas del Batallón Británico. Las Brigadas Internacionales en la guerra civil española*. Catarata.

CASTELLS, A. (1974). *Las brigadas internacionales de la guerra de España*.

CLARET, J. (2016). *Breve historia de las Brigadas Internacionales*. Catarata.

CRUSELLS, M. (2001). *Las Brigadas Internacionales en la pantalla* (Vol. 23). Univ de Castilla La Mancha.

DE BAYAC, J. D., & LENINDEZ, M. (1980). *Las brigadas internacionales*. Ediciones Jucar.

DERBY, M. (2011). *Compañeros" Kiwis". Nueva Zelanda y la guerra civil española* (Vol. 9). Univ de Castilla La Mancha.

GALLEGO, M. R. (2003). *Las Brigadas Internacionales: el contexto internacional, los medios de propaganda, literatura y memorias* (No. 1). Univ de Castilla La Mancha.

GALLEGO, M. R., & LOSA, R. M. S. (2006). *La sanidad y las Brigadas Internacionales* (Vol. 5). Universidad de Castilla La Mancha.

GEIST, A. L. (2000). *Otra cara de América: los brigadistas y su legado de esperanza*. University of Illinois Press.

LOSA, R. M. S. (2006). *Las Brigadas Internacionales: imágenes para la historia: Rosa María Sepúlveda Losa*. Centro de Estudios y Documentación de las Brigadas Internacionales.

MONTERO, M. (2014). *Buscant en Kevin. Looking for Kevin*. Gràfiques Diac de Vic.

NI, H., & ZOU, N. (2013). *Los brigadistas chinos en la guerra civil: la llamada de España (1936-1939)*. Catarata.

PRESTON, P. (2011). *La Guerra Civil española: reacción, revolución y venganza*. DEBOLS! LLO.

SAN FRANCISCO, M. E., & GALLEGO, M. R. (2009). *Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra civil española*. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha.

9.2 Articles:

ANDREU, M. (2013) Les Brigades Internacionals: del mite a la realitat.

BOFARULL, S. (2004). Brigadistas árabes en la Guerra de España. *Nación Árabe*, (52), 121.

BROGGI, M. (2008). Memòries de la cirurgia en les Brigades Internacionals. *Annals de medicina*, 91(4), 188-192.

GALLEGO, M. R. (1996). Albacete, base de reclutamiento e instrucción de las Brigadas Internacionales. *Al-Basit: Revista de estudios albacetenses*, (1), 63-84.

GALLEGO, M. R. (2014). LAS BRIGADAS INTERNACIONALES/The International Brigades. *Studia Historica. Historia Contemporánea*, 32, 181-195.

MARTÍNEZ, A. (2016). Albacete, la guernica de la mancha. *La tribuna de Albacete*. (28 de febrer del 2016)

MORENO-NAVARRO, A. G., PINOS, N., & MORENO-NAVARRO, M. G. (1996). *Els grafits de les Brigades Internacionals de l'església del castell de Castelldefels (1938-1939)= Los grafitos de las Brigadas Internacionales de la iglesia del castillo de Castelldefels (1938-1939)*.

NAUDÓ, M. C. (2005). Apunts sobre l'hospital americà de les Brigades Internacionals a Vic. *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 43, 181-194.

PAGÈS, P. (2003). Marty, Vidal, Kléber y el Komintern. Informes y confidencias de la dirección política de las Brigadas Internacionales. *Ebre 38: revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, (1), 11-26.

REIN, R. (2011). L'apropiació de la memòria dels voluntaris jueus de la Guerra Civil espanyola per l'establishment sionista. *Segle XX: revista catalana d'història*, (4), 13-34.

ROPERO, J. M. P., & GALLEGO, M. R. (1996). Memorias de vida: Albacete y las Brigadas Internacionales en el recuerdo de los voluntarios de la libertad. *Al-Basit: Revista de estudios albacetenses*, (1), 207.

RUIZ, F. F. (1996). Peter Weiss, en Albacete, "En busca del tiempo perdido" de las Brigadas Internacionales. *Al-Basit: Revista de estudios albacetenses*, (1), 85-130.

SELVA INIESTA, A. (s.d) Los “graffiti”, de la iglesia de madrigueras. Poemas del calabozo.

9.3 Pàgines web:

Per a fer la realització d’aquest Treball Final de Grau vaig utilitzar les pàgines web esmentades en l’apartat número 7. Webs dedicades a les Brigades Internacionals, però també vaig consultar les pàgines web següents:

<http://www.acer-aver.fr/index.php>

<http://www.alba-valb.org/>

<http://www.alba-valb.org/volunteers/joseph-jr-dallet>

<http://www.albavolunteer.org/2011/12/queen-of-the-machine-gun-fanny-schoonheydt-dutch-miliciana/>

<http://allegro.pl/ShowItem2.php/itemNotFound/?item=6637961147&title=przedmiot>

<https://atalayaroja.wordpress.com/2017/01/31/defendamos-madrid-la-cancion-china-que-nos-unio-contra-el-fascismo/>

<http://www.brigadasinternacionales.org/>

<http://www.brigadasinternacionales.uclm.es/el-cedobi/>

http://www.brigadasinternacionales.org/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=55

<http://www.doew.at/erinnern/biographien/spanienarchiv-online>

http://elpais.com/diario/1976/12/03/internacional/218415609_850215.html

<http://www.emilioquintana.com/xenografias/2016/03/19/vino-mujeres-y-prostitucion-1937-higienismo-anarquista-en-ivan-faludi-1895-1978-una-gran-cubierta/>

<http://www.harryfisher.net/>

http://www.horserød-stutthofforeningen.dk/?page_id=410

<http://www.huete.org/hospitalinglesdehuete/>

<http://www.international-brigades.org.uk/>

http://internacional.elpais.com/internacional/2012/04/02/actualidad/1333390251_752487.html

<http://katstreasurechest.ecrater.com/p/2736174/not-peace-but-a-sword-vincent>

<https://muse.jhu.edu/book/34778>

<https://musicadecomedia.files.wordpress.com/2015/10/desfile-de-despedida-de-los-brigadistas-en-barcelona.jpg>

<http://nidosdeametralladora.tripod.com/>

<http://www.pottonandburton.co.nz/store/petals-bullets>

<https://revistapolemica.wordpress.com/2015/02/25/jef-last-o-el-holandes-errante/>

<http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=2300&context=alr>

<http://sidbrint.ub.edu/>

<http://spartacus-educational.com/TUgurneyJ.htm>.

<http://www.unidadcivicaporlarepublica.es/index.php/nuestra-memoria/semblanzas-y-biografias/5782-lise-london-una-roja-primavera>

http://uknowledge.uky.edu/upk_european_history/22/

<https://www.zvab.com/products/isbn/9783327002087/17017472127>